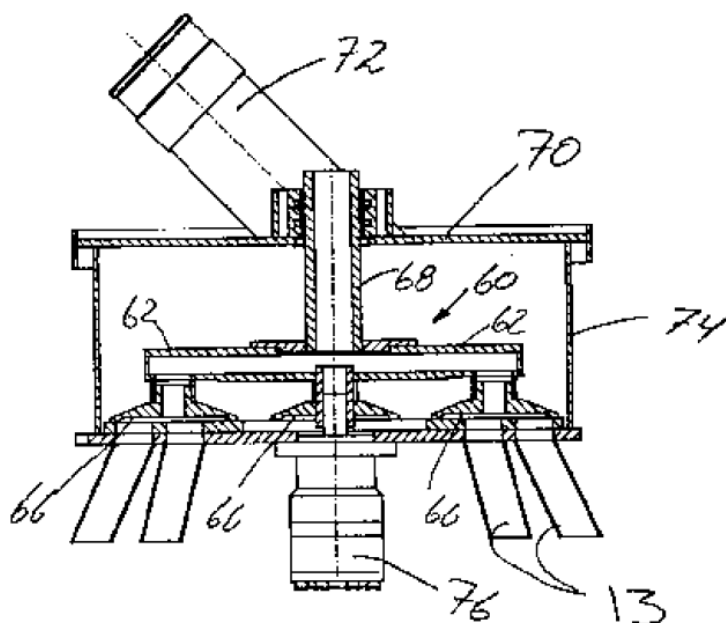

PATENTHAVERS PASSIVITET

- om bortfall av rett på grunn av patenthavers passivitet overfor et inngrep

Kandidatnummer: 516

Veileder: Professor dr. juris Are Stenvik

Leveringsfrist: 25.04.2008

Til sammen 17.859 ord

03.09.2008

Forsideillustrasjon: På forsiden er figur fra dansk patent nr. 173048 avbildet. Hvorvidt utnyttelse av denne oppfinnelsen – en gyllespreder – utgjorde et patentinngrep i dansk patent nr. 170545 tok Vestre Landsrett i mai 2007 ikke stilling til. Saksøkeren, som var innehaver av 45-patentet, hadde uansett ved passivitet tapt sin rett til å kreve forbudsdom.

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
<u>2</u>	<u>PASSIVITETSUTLØST RETTSTAP SOM FORMUESRETTLIG PRINSIPP</u>	<u>3</u>
2.1	Kort historikk	3
2.2	Passivitetsutløst rettstap i rettslitteraturen	4
2.2.1	Arnholms negative «passivitetstanke»	4
2.2.2	Knophs culpabaserte passivitetsstandard	5
2.2.3	Nyere norsk teori	6
2.2.4	Ravnkildes teori om utilsiktet løfte	8
2.2.5	Hørby Jensens lojalitetssynspunkter	9
2.3	Nyere norsk rettspraksis	10
2.3.1	Passivitetsutløst rettstap på ulovfestet grunnlag	10
2.3.2	Hvilken synsvinkel Høyesterett har anlagt på rettsgrunnlaget	11
2.4	Sammenfattende synspunkter	14
2.5	Rettsvirkningene av passivitet	16
<u>3</u>	<u>OM PASSIVITETSVIRKNINGER KAN INNTRE VED PATENTINNGREP</u>	<u>18</u>
3.1	Enerettssystemet i patentretten	18
3.2	Problemstilling og utgangspunkter	19
3.3	Manglende lovregulering	20
3.4	Rettslitteratur og praksis	22
3.4.1	Nordisk patentrettslig litteratur	22
3.4.2	Nordisk patentrettslig rettspraksis	25
3.4.3	Rettstilstanden på beslektede rettsområder	27
3.4.4	Tysk rett	31
3.4.5	Engelsk rett	33

3.5	Vurdering og konklusjon	34
<u>4</u>	<u>HVILKE SANKSJONER SOM KAN FALLE BORT PÅ GRUNN AV PATENTHAVERS PASSIVITET</u>	<u>39</u>
4.1	Bortfall av rett til forbuds-/fastsettelsesdom	39
4.2	Om bortfall av rett til erstatning	41
4.2.1	Om lemping av erstatningen som følge av passivitet	41
4.2.2	Om forholdet til foreldelsesreglene	43
4.2.3	Rettspraksis og rettslitteratur	44
4.2.4	Vurdering og konklusjon	45
4.3	Bortfall av enkelte sanksjoner	46
4.4	Om TRIPS-avtalen er til hinder for passivitetsutløst rettstap av sanksjoner	48
<u>5</u>	<u>DEN KONKRETE ANVENDELSE AV DE ALLMENNE PASSIVITETSREGLENE I PATENTRETTE</u>	<u>50</u>
5.1	De sentrale vurderingsmomentene	50
5.1.1	Patenthaverens kjennskap til inngrepet	51
5.1.2	Patenthaverens manglende handling	54
5.1.3	Inngriperens gode tro	57
5.1.4	Inngriperens faktiske innrettelse	59
5.2	Andre vurderingsmomenter	61
<u>6</u>	<u>KILDELISTE</u>	<u>64</u>
6.1	Litteraturliste	64
6.2	Norsk rettspraksis	66
6.2.1	Høyesterett	66
6.2.2	Lagmannsrett	67
6.2.3	Tingrett	67
6.2.4	Bankklagenemda	67
6.3	Utenlandsk rettspraksis	67

6.3.1	Danmark	67
6.3.2	Tyskland	68
6.3.3	Storbritannia	68
6.4	Lov- og traktatregister	68
6.5	Forarbejder	68
6.6	Personlige meddelelser	69
<u>7</u>	<u>LISTER OVER TABELLER OG FIGURER M V</u>	<u>A</u>

1 Innledning

Når en patenthaver opplever at en annen utnytter hans oppfinnelse, kan han møte dette med sanksjoner. Særlig viktig er retten til å kreve forbud mot inngriperens utnyttelse av oppfinnelsen. Dersom han ikke kan kreve forbud, er patenthaverens enerettsposisjon tapt.

I praksis hender det at patenthavere ikke retter krav om sanksjoner mot andre som gjør inngrep i deres patent – for eksempel fordi patenthaveren ikke har råd til å reise sak mot inngriperen, eller fordi han ikke vil risikere å bli møtt med et ugyldighetssøksmål. Dessuten kan det tenkes at patenthaveren velger å la inngriperen fortsette med sitt – rett og slett fordi han ikke ser at det gjør større skade.

Patenthaveren har ingen plikt til å reagere mot inngrep. Det er ingen lovfestede frister for når han må reagere mot inngrep, og heller ikke noen regler som åpner for at en inngriper kan erverve en utnyttelsesrett til en oppfinnelse ved «hevd». Den tradisjonelle oppfatningen i patentretten er at rettighetshaveren fritt kan velge når og mot hvem han vil gjøre sin rett gjeldende. Denne oppfatningen utfordres i denne avhandlingen; temaet er om og i så fall når en patenthaver kan tape eneretten – eller de sanksjoner som til sammen utgjør eneretten – ved passivitet.

Dersom det skal finnes en regel som kan medføre et slikt bortfall av rett, må den følge av ulovfestet rett. I Norge har vi ingen rettspraksis som har tatt stilling til det spørsmålet ennå, til tross for at passivitet har vært gjort gjeldende av saksøkte i inngrepsspørsmål. Senest i en dom avsagt av Oslo tingrett i februar 2008 var det spørsmål om patenthaveren hadde tapt sin rett til å kreve sanksjoner mot et inngrep på grunn av

passivitet, men retten tok ikke stilling til spørsmålet.¹ Temaet har heller ikke vært behandlet i nordisk patentrettslig litteratur i de senere år.

På andre rettsområder har Høyesterett derimot en rekke ganger kommet til at en rettighetshaver ved passivitet har tapt sin rett. Spesielt har dette vært tilfeller på mange områder innenfor det vi kan kalle formuesretten, for eksempel har tilbakebetalingskrav og eiendomsrett til fast eiendom gått tapt på grunn av rettighetshaverens passivitet.

Patentretten er en del av immaterialretten, som igjen er en del av formuesretten.² Både i formuesretten og i immaterialretten har det vært et utstrakt nordisk lovsamarbeid. Derfor har denne avhandlingen et klart nordisk perspektiv, og rettspraksis fra de øvrige nordiske land er relevante rettskilder.³ Også nordisk rettslitteratur vil bli behandlet, i immaterialretten er en stor del av rettslitteraturen fellesnordisk.⁴

I det følgende gis først, i kap. 2, en kort fremstilling av de allmenne formuesrettslige reglene om passivitetsutløst rettstap. I kap. 3 drøftes det hvorvidt det prinsipielt er noe i veien for at de allmenne passivitetsreglene kan komme til anvendelse også i patentretten, eller om de også må gjelde her. I kap. 4 er spørsmålet hvilke av patenthaverens sanksjoner som kan bortfalle på grunn av passivitet. Til slutt, i kap. 5, er temaet den konkrete anvendelsen av reglene i patentinngrepssaker.

Tilfeller der passivitet er en pliktstiftende omstendighet vil ikke bli behandlet. Det samme gjelder spørsmål som gjelder ikke-bruk av selve patentet. Dessuten vil spørsmålet om rett til å gå til ugyldighetssøksmål kan bortfalle pga. passivitet heller ikke behandles.

---

¹ Oslo tingretts dom TOSLO-2005-120382

² Nærmere om dette, se pkt. 3.5

³ Se *Hørby Jensen*, s. 25 og *Stenvik*, s. 50

⁴ *Kogtvedgaard, Lærebog*, s. 45

2 Passivitetsutløst rettstap som formuesrettslig prinsipp

Læren om bortfall av rettigheter etter ulovfestede regler om passivitet, er et rettsområde som i sin alminnelighet hører hjemme i formuesretten. For å kunne klargjøre om en patenthaver kan miste retten til å gjøre innsigelser mot inngrep i hans patent, og hva som eventuelt skal til, vil det ofte være nødvendig å trekke slutninger fra den alminnelige formuesrett. Jeg vil derfor i dette kapittelet gi et overblikk over de allmenne regler om passivitetsutløst rettstap.

2.1 Kort historikk

At en part i visse konfliktsituasjoner var nødt til å gjøre sitt krav gjeldende innen bestemte frister, var noe som også forekom i gammel rett, blant annet allerede i den mellomassyriske rettsbok ca. 1.400 år f.Kr.⁵ I Norge gjenfinnes for eksempel foreldelsesregler allerede i Magnus Lagabøtes lover.⁶ Foreldelsesregler er klare utslag av tanken om at rettighetshaveren må handle innen en viss tid, dersom hans rett fortsatt skal være i behold. Tanken om at en rettsposisjon ikke består til evig tid, men kan falle bort på grunn av rettighetshaverens passivitet, er derfor ikke noen nyvinning.⁷

Senere oppsto det ulike regler om blant annet reklamasjon ved mangler, preklusjon, søksmålsfrister og hevd, som medførte at rettighetshavers passivitet kunne medføre at hans rett falt bort. Likevel var det – spesielt i tingsretten – alminnelig oppslutning om grunnsetningen «rettigheter dør ikke av elde», mens for eksempel hevdsreglene var positive unntak fra dette prinsippet. Dette var ifølge Knoph «en sannhet der ikke for alvor kunde diskuteres».⁸ På tross av dette kom det på slutten av 1800-tallet og

---

⁵ *Arnholm*, s. 1f

⁶ *Rød*, s. 51

⁷ I samme retning *Arnholm*, s. 110

⁸ *Knoph*, s. 201

begynnelsen av 1900-tallet en rekke høyesterettsdommer der det ble lagt vekt på rettighetshaverens passivitet også utenfor de lovfestede tilfeller.⁹

Dommen inntatt i Rt-1918II-65 (Horpestaddommen) er illustrerende. En lærer var blitt avskjediget, og krevde over tre år senere gjeninnsettelse. I mellomtiden hadde læreren søkt og fått innvilget pensjon. Høyesterett kom enstemmig til at gjeninnsettelseskravet måtte forkastes på grunn av passivitet. Søknaden om, og innvilgelsen av, pensjon kunne i følge Høyesterett «ikke ... forstaaes som andet end en erkjendelse av, at hans tidligere lønnede stilling definitivt er ophørt». Dessuten måtte et slik søksmål «fremmes inden en rimelig tid, at man ikke uten særlig grund kan efter adskillige aars forløp kræve omgjort en saadan beslutning» (på s. 66).

Høyesterett bygget primært på at læreren ved sin søknad om pensjon hadde avgitt *en stilltiende viljeserklæring* med det innhold at han ville frafalle kravet om å få gå tilbake i sin stilling. At passivitetsvirkninger ble bygget på en betraktning om stilltiende samtykke var noe Høyesterett ofte gjorde i denne perioden,¹⁰ og premissene er derfor typiske for datidens rettspraksis.

2.2 Passivitetsutløst rettstap i rettslitteraturen

2.2.1 Arnholms negative «passivitetstanke»

I *Passivitetsvirkninger* (1932) pekte Arnholm på en lang rekke eksempler fra høyesterettspraksis der passivitet hadde ført til stiftelse av plikt og bortfall av rett. I de tilfeller Høyesterett kom til at rett bortfalt på grunn av passivitet, var dette ofte bygget på forestillinger om stilltiende samtykke, stilltiende frafallelse og andre former for underforståtte viljeserklæringer – slik som i Horpestaddommen.

Det kanskje viktigste aspektet ved Arnholms fremstilling, er at han tilbakeviser at det skulle være nødvendig å ta veien om slike konstruksjoner for å avgjøre hvorvidt en part

---

⁹ Se gjennomgangen av rettspraksis i *Arnholm* og *Knoph*.

¹⁰ *Knoph*, s. 201f

har mistet sin rett ved passivitet.¹¹ Han bemerker at det kan være «positivt skadelig, fordi den gjør et enkelt forhold unødig komplisert».¹²

Arnholm anså passivitetstanken som en *alminnelig rettsgrunnsetning*.¹³ Det er likevel grunn til å merke seg at Arnholm i 1932 anså at passivitetsregelen «ikke er en helt festnet regel». Han ville ikke oppstille noen positiv regel, men formulerte det han kalte en tendens, eller en negativ regel:

«Man må være opmerksom på at det ikke alltid er nok å konstatere at en rettighet er gyldig stiftet og at den ikke senere er endret ved ny avtale, ikke er foreldet o.s.v. Selv om ingen av de almindelige ophørsgrunner griper inn, vil rettighetshaveren allikevel risikere at hans rett forsvinner for ham fordi han ikke vergrer den.»¹⁴

Arnholm mente at dersom man skulle stille opp en nærmere regel for når passivitetsvirkningene inntreffer, så ville regelen måtte ta så mange reservasjoner at den ville bli temmelig intetsigende.¹⁵ Han avviste også en oppfatning om at rettstapet var avtalerettslig, og mente at domstolene statuerte passivitetsvirkninger etter en konkret avveining av sakens momenter.¹⁶

2.2.2 Knophs culpabaserte passivitetsstandard

Ragnar Knophs bok *Rettslige standarder* ble skrevet i 1938, men utgitt 10 år senere. I årene etter utgivelsen av Arnholms *Passivitetsvirkninger* kom det en rekke høyesterettsdommer som berørte spørsmålet om passivitetsutløst rettstap. I likhet med Arnholm, konkluderte Knoph med at passivitetslæren fortsatt hadde et usikkert preg. Etter gjennomgang av høyesterettspraksis og utenlandsk rett, formulerte Knoph – i

---

¹¹ Knoph fremhevet det nyskapende ved dette, se *Knoph*, s. 203.

¹² *Arnholm*, s. 110

¹³ *op.cit.*, s. 112

¹⁴ *op.cit.*, s. 113f

¹⁵ *l.c.*

¹⁶ Kfr. *Ravnskilde* s. 37f, som også oppfatter det slik

motsetning til Arnholm – likevel en positiv regel, som han kalte *passivitetsstandarden ved de subjektive rettigheter*:

«Rettighetshaveren må finne seg i at retten tapes eller svekkes, dersom en god og aktsom mann med utviklet sosial ansvarskjensle ikke vilde undlatt å bruke retten i tide, eller ikke finne det forsvarlig å kreve den gjennomført i streng og uavkortet skikkelse, under den forandrede situasjon som tiden har lagt til rette.»¹⁷

I sitt forsøk på å formulere en allmenn passivitetssetning la altså Knoph vekt på to momenter: (1) At rettighetshaveren burde ha benyttet retten sin på et tidligere tidspunkt, vurdert ut i fra en allmenn norm, og (2) at tiden har medført en forandret situasjon.

Den viktigste årsak til at rett faller bort ved passivitet, var etter Knophs oppfatning at retten finner at det er noe å «bebreide rettighetshaveren, at han ikke har hevdet retten i tide, idet passiviteten efter omstendighetene er illojal overfor dem som har innrettet seg på at den ikke bestod».¹⁸ Knoph mente altså at passivitetsstandarden var basert på en culpanorm, dvs. på den passives skyld, jfr. ordene «bebreide» og «illojal».¹⁹

2.2.3 Nyere norsk teori

Augdahl var senere svært kritisk til Knophs formulering av passivitetsstandarden, og kalte den blant annet «en karikatur av en rettsregel».²⁰ Denne formuleringen har også overlevd i Hagstrøms *Obligasjonsrett*, som delvis er en nyskrivning og oppdatering av Augdahl.²¹

---

¹⁷ Knoph, s. 240

¹⁸ op.cit., s. 235-36

¹⁹ Kfr. Ravnkilde, s. 41

²⁰ Augdahl, s. 141

²¹ Hagstrøm har for øvrig ikke gjengitt Knophs formulering helt korrekt. Dette er antageligvis en følgefeil fra Augdahl, s. 141, og kan ha bidratt til at formuleringen om at regelen er en «karikatur» har overlevd. Se Holm s. 26.

Hagstrøm skriver at hans siktemål ikke er noe annet enn å beskrive en del typetilfeller der rettstap ved passivitet kan være særlig aktuelt. Alle typetilfellene er hentet fra obligasjonsretten. Hagstrøm har imidlertid også formulert en setning som synes å ha et visst allment preg:

«[det kan] være grunn til etter omstendighetene å anse en rett som forspilt dersom dens innehaver har utvist passivitet under forhold som måtte gi den annen part rimelig grunn til å gå ut fra at retten ikke ville bli gjort gjeldende, og dersom det – om retten fremdeles skulle bestå – måtte betegnes som utilbørlig at den ikke er gjort gjeldende på et tidligere tidspunkt».²²

Som det går frem av sitatet overfor, legger Hagstrøm vekt på to momenter i passivitetsvurderingen: (1) At den utviste passivitet har gitt den annen part *rimelig grunn til å gå ut fra* at retten ikke ville bli gjort gjeldende, og (2) at det må betegnes som *utilbørlig* at den ikke er gjort gjeldende tidligere. Det sistnevnte er et moment som minner om de culpavurderinger som Knoph la til grunn for sin passivitetsstandard. Det kan derfor synes noe overraskende at Hagstrøm er så kritisk til Knophs formulering.

I sin monografi *Foreldelse av fordringer* (2004) skriver Røed at det av «norsk rett kan utledes et generelt prinsipp om rettstap ved passivitet. Vi har en ulovfestet passivitetsstandard som etter omstendighetene vil kunne lede til bortfall av rettigheter.»²³ Hun fremhever at rettighetshaverens manglende passivitet må foreligge i kombinasjon med «særlige omstendigheter» dersom det skal inntre rettstap. Også Monsen legger i *Berikelseskrav* (2007) til grunn at det eksisterer en slik ulovfestet passivitetsregel.²⁴

---

²² Hagstrøm, s. 778

²³ Røed, s. 62

²⁴ Monsen, s. 389ff

2.2.4 Ravnkildes teori om utilsiktet løfte

I *Passivitet* (2002) gjør danske Ravnkilde seg til talsmann for at passivitetsutløst rettstap bygger på en avtalerettslig grunntanke; at den passive har avgitt et utilsiktet løfte om å ikke gjøre sin rett gjeldende.

Ravnkilde har formulert en ny og allmenn teori om avtaleinngåelse, som han kaller *forventningsteorien*.²⁵ Teorien er ikke i seg selv en ren passivitetsteori, men en teori om løfteavgivelse. Den åpner for at løfter kan avgis uforsettlig og stilltiende, og da særlig ved utvist passivitet. Ravnkilde stiller seg kritisk til de tidligere rettsoppfatningene som Arnholm og Knoph gjorde gjeldende, nemlig at passivitetsvirkninger inntreer enten når retten mener at det etter en helhetsvurdering av sakens momenter er riktig, eller på culpagrunnlag.

Hagstrøm bemerker at forventningsteorien nok kan sammenfatte en rekke passivitetstilfeller der passiviteten er beslektet med dispositivt utsagn. Men han skriver også at det er «vanskelig å se at den kan løse de ikke helt upraktiske tilfelle at det vesentlig er tidsforløpet som tilsier rettstap».²⁶

Ravnkilde, på sin side, avviser kategorisk at den rene passivitet kan medføre rettstap. Tapet forutsetter at passiviteten utfoldes i en kvalifisert sammenheng.²⁷ Slikt sett, mener Ravnkilde det er en misforståelse at et tidsforløp alene kan gi grunnlag til at rett tapes på grunnlag av passivitet. Videre avviser han at det i dansk rett finnes noen domstolskapt regel som gir hjemmel til at en rettsposisjon kan bortfalle fordi den gjøres gjeldende urimelig sent, selv når dette er illojalt overfor den forpliktete.²⁸

---

²⁵ Ravnkilde, s. 160. Nærmere om teorien i et norsk perspektiv, se *Holm*.

²⁶ Hagstrøm, s. 779

²⁷ Ravnkilde, s. 61

²⁸ op.cit., s. 64

2.2.5 Hørby Jensens lojalitetssynspunkter

Nylig utkom *Retsfortabende passivitet* (2007), skrevet av danske Camilla Hørby Jensen som doktorgradsavhandling. Avhandlingen har et klart nordisk perspektiv, og henviser i stor grad til norsk rettspraksis og -litteratur.

Hørby Jensen foretar en bred gjennomgang av nordiske fremstillinger om emnet. Hun skriver at det er alminnelig anerkjent at det eksisterer en norm hun kaller *passivitetsgrunnsetningen*.²⁹ Hennes konklusjon er at forsøkene på å sette passivitetsgrunnsetningen i bås er feilslåtte, og at de heller ikke tjener noe formål.³⁰ Hun mener at passivitetsgrunnsetningen lever sitt eget liv på tvers av de forskjellige rettslige disipliner, og den rettslige begrunnelse som ligger bak avhenger av saksforholdet i den enkelte sak. Også Arnholm og Knoph har uttrykt seg i denne retning.³¹

Hennes grunnsynspunkt er at passivitetsgrunnsetningen er fundert i *lojalitetsbetrakninger* (noe som også finnes igjen i Knophs synspunkter), men at de suppleres med andre rettslige begrunnelser.³² Ifølge Hørby Jensen er passivitetsgrunnsetningen en regel som er basert på at rettstap statueres når visse faktiske forhold er til stede:

- (1) *Den forpliktete skal være i god tro*, dvs. at han ikke vet at rettighetshaverens rett eksisterer, eller at han på bakgrunn av passiviteten har fått en berettiget forventning om at den ikke vil gjøres gjeldende,
- (2) *Rettighetshaveren skal som utgangspunkt vite om sin rettsposisjon*, fordi han som hovedregel ikke kan forholde seg passiv overfor en rettighet han ikke kjenner til,
- (3) *Den berettigede skal ha forholdt seg uvirksom*, men det er umulig å si noe om hvor lenge passiviteten skal ha vart, og

---

²⁹ Hørby Jensen, s. 303

³⁰ op.cit., s. 190

³¹ op.cit., s. 173, med videre henvisninger

³² op.cit., s. 190

(4) Den forpliktete må, i overensstemmelse med en antagelse om at retten ikke blir gjort gjeldende, *ha innrettet seg* på at den ikke vil bli gjort gjeldende.³³

Som den nyeste nordiske fremstilling om emnet har hun også rukket å kommentere Ravnkildes avtalebaserte teori, som hun avviser blant annet fordi teorien ikke dekker tilfeller der den forpliktete ikke har kjennskap til rettighetshaverens rett.³⁴

2.3 Nyere norsk rettspraksis

2.3.1 Passivitetsutløst rettstap på ulovfestet grunnlag

I Lovdatas database ligger det mange hundre høyesterettsavgjørelser som inneholder enten anførsler om passivitet, eller premisser som omhandler det. Det vil derfor sprengte rammene for denne avhandlingen å foreta en fullstendig analyse av norsk rettspraksis om passivitetsutløst rettstap. Jeg vil i det følgende likevel peke på enkelte viktige avgjørelser, som kaster lys over Høyesteretts praksis rundt passivitetsutløst rettstap. Det er valgt ut avgjørelser som er illustrerende for mangfoldet i praksisen rundt emnet, men med fokus på nyere avgjørelser.

Spørsmålet her er hvorvidt Høyesterett har praktisert en ulovfestet regel om passivitetsutløst rettstap, slik som omhandlet i rettslitteraturen.

I saken inntatt i Rt-1998-398 (Ohna) var spørsmålet om selgeren av en eiendom – Ohna – ved unnlatt reklamasjon, passivitet eller konkludent adferd hadde tapt retten til å gjøre erstatningskrav som følge av betalingsmislighold gjeldende mot den ene av to kjøpere.

«Etter dette blir spørsmålet om Ohna har tapt sine rettigheter overfor Flatland ved passivitet eller ved konkludent adferd. At kreditor ved handling kan miste sine rettigheter er lite tvilsomt – noen uttrykkelig oppgivelse av dem er ikke noe vilkår.» (på s. 404)

---

³³ op.cit., s. 303f

³⁴ op.cit., s. 78

Høyesterett fastslår altså her med forholdsvis bred penn at en kreditor kan tape sin rett ved passivitet eller konkludent adferd, og at dette ikke er tvilsomt. Dette er heller ikke særlig kontroversielt, med tanke på den omfattende rettspraksis om emnet.

At det eksisterer en ulovfestet regel om passivitetsutløst rettstap ved siden av de lovregulerte tilfeller, synes helt klart ut i fra høyesterettspraksis:

I Rt-1996-407 var spørsmålet bl.a. om et tilbakebetalingskrav var bortfalt på grunn av passivitet. Høyesterett kom til at kravet var bortfalt på grunn av passivitet – uten at det ennå var foreldet. I den kjente Rt-1992-352 (Sigdalsdommen), slo en ulovfestet regel basert på grunneierens passivitet gjennom, til tross for at vilkårene for hevd ikke var oppfylt. I Rt-1960-388 var det spørsmål om retten til å gå til ugyldighetssøksmål mot et varemerke var forspilt ved passivitet, og i Rt-1972-956 var det spørsmål om rettighetshaverne ved passivitet hadde tapt sin rett til å bestride at motparten hadde en fiskerett. Høyesterett behandlet i alle disse sakene spørsmålet om passivitetsutløst rettstap, tilsynelatende uten å problematisere *om* passivitetsvirkninger kan inntre på ulovfestet grunnlag.

Det synes etter dette klart *at* det eksisterer en ulovfestet norm som kan medføre rettstap på grunn av rettighetshaverens passivitet, også på de rettsområder der det finnes lovregler som tillegger rettighetshaverens passivitet virkninger, slik som foreldelses- og hevdreglene.

2.3.2 Hvilken synsvinkel Høyesterett har anlagt på rettsgrunnlaget

Spørsmålet i dette avsnittet er om Høyesterett har basert seg på en konkret helhetsvurdering, culpasyndspunkter, lojalitetssyndspunkter, eller eventuelt på den avtalerettslige synsmåten som Ravnkilde har formulert, når den har avgjort spørsmålet om passivitetsutløst rettstap.

I Rt-1988-1199 var et av spørsmålene om forkjøpsretten til en fast eiendom var forspilt ved passivitet. Et annet spørsmål – som var hovedspørsmålet i saken – var om rettighetshaveren ved konkludent adferd hadde gitt uttrykk for at forkjøpsretten ikke

ville bli gjort gjeldende. Det går imidlertid ganske klart frem av premissene at førstvoterende, med støtte fra de øvrige dommere, skiller mellom de to grunnlagene. Dette er interessant, fordi det viser at Høyesterett skiller mellom den avtalerettslige synsmåten som bortfall av rett ved konkludent adferd representerer, og bortfall av rett på grunn av passivitet.

Høyesterett la vekt på en rekke momenter; blant annet at rettighetshaveren burde ha gjort sin rett gjeldende tidligere (han ventet 8 måneder), men at den forpliktete ikke hadde lidd noe økonomisk tap ved at retten ikke ble gjort gjeldende tidligere. Deretter konkluderer førstvoterende: «Etter en samlet vurdering finner jeg etter dette at Fasmers rett til å gjøre forkjøpsretten overfor Sande, ikke er bortfalt ved passivitet.» (på s. 1204). I denne saken avgjorde Høyesterett spørsmålet om passivitet ut i fra en *konkret helhetsvurdering*.

Den samme tankegangen finnes også i en sak fra immaterialrettens område, Rt-1960-388 (Crossed Fish). Spørsmålet i saken var om Stavanger Preservering hadde mistet sin rett til å reise ugyldighetssøksmål mot Gunnar Holst & Co.'s varemerke på grunn av førstnevntes passivitet:

«Spørsmålet om Gunnar Holst & Co. under disse forhold kan antas å ha vunnet rett til sitt merke fordi firmaet faktisk har brukt det i noen tid uten innsigelse, *må vesentlig bero på en rimelighetsvurdering* hvor ikke minst avveilingen av interessene på begge sider må spille inn.» (på s. 389, min uth.)

I denne rimelighetsvurderingen konkluderer førstvoterende med at den passive part, Stavanger Preservering, hadde klart størst interesser knyttet til de aktuelle varemerkene. I tillegg til denne rimelighetsvurderingen, legger førstvoterende vekt på rettighetshaverens skyld i forbindelse med passiviteten. Likevel konkluderer førstvoterende i rettighetshaverens favør, til tross for at selskapet kunne bebreides for sin passivitet. I denne saken veide altså den konkrete rimeligheten av sakens resultat tyngre enn rettighetshaverens skyld.

Et kjent eksempel er Rt-1992-352 (Sigdaldommen), der grunneieren mistet eiendomsretten over noen hyttetomter på grunn av langvarig passivitet – uten at hevdstiden var fullført for hytteeierne.

Flertallet (tre dommere) uttrykte at det «ikke [kan] oppstilles som et ubetinget vilkår» for passivitetsvirkninger at rette eier «kan bebreides for at han ikke grep inn tidligere» (s. 356). Til tross for at grunneieren var lite å bebreide sin passivitet, hadde han mistet sin rett til innsigelser mot hytteeiernes pretenderte eierposisjon. Flertallet la avgjørende vekt på at det samlet sett forelå tungtveiende grunner for at hans rett måtte vike. Mindretallet mente at man i slike passivitetstilfeller måtte følge hevdsloven.

Flertallet avviste altså at culpa hos den passive rettighetshaver er et nødvendig vilkår for passivitetsutløst rettstap, og bygget på en *konkret helhetsvurdering*.

Som nevnt ovenfor finnes det en rekke eldre avgjørelser der Høyesterett anla en avtalerettslig synsvinkel på passivitetsspørsmålet, herunder Rt-1912-980: Kjøperne av en fast eiendom hadde mistet sin rett etter kontrakten, siden «de i henved 2 aar derefter holdt sig foldstændig passive og ikke lod høre fra sig, maatte [selgeren] ialfald derefter være fuldt berettiget til at anse kontrakten bortfaldt og ogsaa til at antage, at appellanterne selv var paa det rene dermed». Tilsvarende synsmåte ble anlagt i Rt-1918II-65 (referert ovenfor) og i Rt-1928-638.

Det finnes også nyere høyesterettsdommer om passivitetsutløst rettstap som bygger på avtalerettslige synsmåter. Spesielt kan Rt-2004-41 nevnes. Spørsmålet i saken var om en ektefelles rett til å kreve offentlig skifte var falt bort ved passivitet. Om dette uttalte førstvoterende, med støtte fra de øvrige dommere:

«Loven inneholder ingen bestemmelse om når en ektefelle ved passivitet kan tape sin rett til å kreve offentlig skifte. Et vilkår må under enhver omstendighet være at den annen ektefelle - her A - på grunnlag av de konkrete forhold hadde grunn til å innrette seg på at det var foretatt skifte *slik at det er skapt en berettiget forventning om at motparten vil avstå fra å kreve skifteoppgjør* -

eventuelt ytterligere skifteoppgjør. Det må stilles strenge krav for at dette vilkåret er oppfylt.» (avsnitt 27, min uth.)

Høyesterett kom til at retten til å kreve offentlig skifte ikke var bortfalt, «hensett til de strenge krav som stilles», selv om det var gått 16 år fra skilsmissen. Høyesterett la her til grunn en *avtalerettslig synsvinkel*, i tråd med den forventningsteorien Ravnkilde har lansert.

Lignende synsvinkel har tidligere blitt anlagt i Rt-1992-295 (Custos-dommen).

Høyesterett kom enstemmig til at en entreprenør ikke var bundet av en leasingkontrakt, men delte seg i begrunnelsen. Flertallet på tre dommere mente at leasingselskapet hadde «utvist en passivitet som må lede til at selskapet har tapt sin adgang til å holde seg til [entreprenøren]». Dette var basert på en telefonsamtale som entreprenøren hadde rettet til leasingselskapet, hvor han hadde gitt uttrykk for sitt standpunkt. «Når det gikk nærmere et år fra telefonsamtalen uten at [entreprenøren] hørte noe mer, måtte han med god grunn kunne innrette seg på at selskapet hadde avfunnet seg med hans standpunkt», mente flertallet (s. 303).

Flertallet gikk ut i fra at leasingselskapet hadde utvist en passivitet som medførte at de tapte sin rett til å holde seg til entreprenøren. Høyesteretts vurdering av rettighetshaverens opptreden kan betegnes som en *lojalitetsbetraktning*, eller som utslag av en *avtalerettslig synsvinkel*.

2.4 Sammenfattende synspunkter

Som det fremgår av gjennomgangen av rettspraksis ovenfor, er det klart at det finnes en ulovfestet regel om passivitetsutløst rettstap; en rettighetshaver kan miste sin rett når han ikke gjør den gjeldende. Det er altså dekkende når Arnholm konstaterer at det «ikke alltid er nok å konstatere at en rettighet er gyldig stiftet og at den ikke senere er endret ved ny avtale».³⁵ Men Arnholms formulering gir ingen nærmere veiledning om i hvilke tilfeller rettighetshavers passivitet medfører at hans rett har gått tapt.

---

³⁵ Arnholm, s. 114

Man har i dansk og norsk juridisk rettslitteratur rubrisert reglene om passivitetsutløst rettstap under ulike rettslige overbygninger: Culpavurderinger, konkrete rimelighetsvurderinger og avtalerettslige synspunkter. Svenske Ulf Cervin formulerte en passivitetsregel som er blitt karakterisert som en «ulovfestet reklamasjonsregel».³⁶ Dessuten kan Hørby Jensens lojalitetsbetraktninger på mange måter oppfattes som en teori som sammenfatter mange av disse øvrige synspunktene.

I mange høyesterettsavgjørelser har det blitt lagt vekt på den passives skyld, bl.a. om han kan bebreides for at han ikke gjorde sin rett gjeldende tidligere. Men det er også klart, jfr. Sigdaldommen, at det ikke er noe nødvendig vilkår at den passive kan bebreides. Det er derfor, slik jeg ser det, ikke riktig å legge Knophs culpabaserte synspunkt ubetinget til grunn for passivitetsregelen.

Jeg synes Hørby Jensens synspunkter stemmer godt overens med norsk høyesterettspraksis. I tilfeller der det for eksempel legges en culpabasert synsvinkel til grunn, så er det fordi saksforholdet gjør det naturlig. Men hun bemerker at det er vanskeligere å se hvorfor retten i visse tilfeller legger en avtalerettslig synsvinkel til grunn, i stedet for lojalitetsbetraktninger.³⁷

Slik jeg oppfatter Høyesteretts anvendelse av passivitetsstandarden, så medfører en rettighetshavers passivitet bortfall av hans rett eller innsigelse *når retten etter en konkret helhetsvurdering finner det rimelig*. At den passive har utvist culpa synes ikke å være noe ufravikelig vilkår, men er et viktig moment. Det er også en del dommer som statuerer rettstap uten at en avtalerettslig synsmåte synbart legges til grunn. Men når den passives opptreden kan tolkes som et stilltiende samtykke, synes dette også å være et viktig moment.

---

³⁶ Hørby Jensen, s. 77

³⁷ op.cit., s. 191

I det følgende skal det drøftes om og hvordan man kan trekke synspunkter fra den allmenne passivitetslære til passivitetstilfeller i patentinngrepssaker, og de momenter som er vektlagt i praksis og i rettslitteratur vil derfor være viktige.

I de ovennevnte fremstillingene er det en hovedvekt på obligasjonsrettslige problemstillinger. Imidlertid er spørsmålet om passivitetsutløst rettstap ikke begrenset til å gjelde obligasjonsrett. Hørby Jensen fremholder at passivitetsprinsippet er et generelt formuesrettslig prinsipp, og at det også angår de immaterielle rettigheter.³⁸ Også Arnholm fremhever eksplisitt at passivitetsreglene også kommer til anvendelse på immaterialrettens område, og Knophs fremstilling av passivitetsreglene tar sikte nettopp på at de skal anvendes på immaterialretten.³⁹

2.5 Rettsvirkningene av passivitet

Rettsvirkningene av passivitet i den sammenheng som er gjennomgått ovenfor, er at rettighetshavers rettighet eller innsigelse svekkes eller bortfaller. Hovedregelen for obligasjonsrettslige krav er at *hele kravet faller bort* når rettighetshaveren har utvist tilstrekkelig passivitet.⁴⁰

For tilfellet med tinglige rettigheter, som i all hovedsak ikke kan deles (jfr. eksempelet Sigdaldommen), *bortfaller rettighetshaverens rett og overføres til den annen part*. Det er imidlertid viktig å merke seg at den berettigede for eksempel ikke risikerer å få sin eiendom slettet av grunnboken fullstendig, men at han ved passivitet kan miste retten til å påtale inngrep i hans rett *fra en bestemt person i en bestemt tvist*.⁴¹

Innehaver av en immaterialrett har flere beføyelser ved inngrep, slik som retten til å kreve forbud og rett til erstatning. Dersom en innsigelse mot et inngrep i sin helhet har

---

³⁸ Hørby Jensen, s. 19

³⁹ Arnholm, s. 92f og Knoph, s. 235f.

⁴⁰ Hørby Jensen, s. 42

⁴¹ Se *Ravnskilde*, s. 153f, som forklarer dette ut med sin avtaleteori, ved at den stilltiende viljeserklæringen bare er avgitt overfor en bestemt person. Løsningen må imidlertid bli den samme, uavhengig av hvilken rettslig overbygning man legger til grunn.

falt bort på grunn av passivitet, er det i realiteten en rekke krav (f.eks. krav på erstatning) og rettigheter (eks. rett til å kreve forbud) som faller bort.⁴² Det er imidlertid ikke gitt at alle de krav og rettigheter som hviler på innsigelsen faller bort samlet. I enkelte tilfeller kan passivitet tenkes å medføre at retten til å kreve erstatning faller bort, uten at selve eneretten gjør det.⁴³

---

⁴² *Hørby Jensen*, s. 30

⁴³ *op.cit.* s. 42, og nærmere i kap. 4 nedenfor

3 Om passivitetsvirkninger kan inntre ved patentinngrep

I kap. 2 er det foretatt en gjennomgang av de allmenne reglene om passivitetsutløst rettstap i formuesretten. I dette kapittelet er spørsmålet om en patenthaver kan miste sin enerett på grunnlag av de allmenne passivitetsreglene, eller om dette på prinsipielt grunnlag er utelukket.

3.1 Enerettssystemet i patentretten

Den grunnleggende bærebjelken i patentretten er at patenthaveren ved meddelelse av patent får en *enerett* så lenge vernetiden varer. Etter patentloven § 1 gir meddelelse av patent innehaveren en enerett til å utnytte oppfinnelsen i nærings- eller driftsøyemed.

Patentloven § 3 første ledd inneholder en uttømmende oppregning av de utnyttelsesformer som er omfattet av patenthaverens enerett.⁴⁴ Eneretten innebærer at andre ikke uten innehaverens samtykke kan utnytte oppfinnelsen på disse måtene. Dersom en annen utnytter en oppfinnelse på en av de i patentloven § 3 oppregnede måter, uten patenthaverens tillatelse (jfr. patentloven § 1 første ledd), og utnyttelsen ligger innenfor det beskyttelsesområde som er fastsatt ved tolkning av patentkravene til oppfinnelsen, foreligger det et *patentinngrep*.

Dersom patenthaveren opplever inngrep i hans enerett, kan han møte inngrepet med sanksjoner. I samsvar med alminnelige prosessuelle regler kan patenthaveren kreve både fullbyrdelsesdom (også kalt forbudsdom, dvs. «NN forbys å...») og fastsettelsesdom («NN kjennes uberettiget til å...»)⁴⁵ Patentretten kan derfor karakteriseres som en forbudsrett.⁴⁶

---

⁴⁴ Stenvik, s. 311

⁴⁵ op.cit., s. 417

⁴⁶ op.cit., s. 300

Videre kan patenthaveren kreve erstatning for patentinnngrepet, også når inngriperen har handlet i aktsom god tro, jfr. patentloven § 58. Etter patentloven § 59 kan innehaveren også kreve utlevering, ødeleggelse, inndragelse mv. av patentbeskyttede gjenstander. Dessuten kan patenthaveren begjære offentlig påtale ved forsettlig patentinnngrep, jfr. patentloven § 57.

3.2 Problemstilling og utgangspunkter

Patentretten er altså bygget på et system som innebærer at *patenthaver har en enerett*, som består i retten til å forby andre å utnytte oppfinnelsen og til å kreve sanksjoner for krenkelser. Denne eneretten varer i *hele patentets beskyttelsestid*, som normalt er begrenset til 20 år, jfr. patentloven § 40. Hvordan eneretten kan bringes til opphør er lovestet, f.eks. ved ugyldighetsdom og ved unnlattelse av å betale årsavgift. Dersom retten til sanksjoner kan falle bort på grunn av patenthavers passivitet, vil det innebære at en del av patenthavers enerett kan falle bort også utenfor de lovfestede tilfellene. I praksis forkortes dermed beskyttelsestiden til under det som lovgiver har fastsatt.⁴⁷

Eneretten innebærer at innehaveren har rett til å reise en innsigelse når hans enerett blir krenket i beskyttelsestiden. Dessuten har patenthaver adgang til å velge fritt når og mot hvem han vil reise innsigelse for inngrep. At han tidligere har latt være å gjøre sin rett gjeldende mot én inngriper kan ikke medføre at han kan miste sin rett til å verge sin rett mot en annen. Dette er etter min mening såpass klart, at det er en form for «passivitet» som jeg avgrenser mot.

Disse utgangspunkter kan tale for at patenthavers rett til å påtale inngrep ikke kan falle bort på grunn av passivitet. Spørsmålet i dette kapittelet blir derfor *om eneretten i det hele tatt kan falle bort i patentets beskyttelsestid på grunn av patenthaverens passivitet*.

---

⁴⁷ Se *Steinke*, s. 148

3.3 Manglende lovregulering

Det finnes ingen lovregel i patentloven som tillegger patenthavers passivitet overfor et inngrep rettsvirkninger. Løsningen på hvorvidt patenthavers passivitet i en slik situasjon kan medføre rettstap, må derfor søkes i andre rettskilder.

Det er et opplagt spørsmål om fraværet av en lovfestet passivitetsregel betyr at lovgiver har gjort et bevisst valg om å ikke tillate passivitetsvirkninger i patentinngrepssaker.

Patentloven er ikke helt likegyldig overfor rettighetshaveres passivitet. Ved et ugyldighetssøksmål som er basert på at patentet er meddelt feil person, må rettighetshaveren reise søksmål innen ett år etter at han fikk kunnskap om meddelelsen av patentet, og senest tre år etter meddelelsen dersom patenthaver var i god tro, jfr. patentloven § 52.

I motivene til bestemmelsen uttrykte de nordiske komiteene at mens «grunnene for å la den godtroende patenthaver bli sittende med patentet i vesentlig grad styrkes ettersom tiden går, vil det motsatte være tilfelle for grunnene til å la den berettigede kunne få angripe den godtroendes rett», og at «passivitet fra den berettigedes side vil kunne få urimelige og samfunnsøkonomisk sett uheldige følger».⁴⁸ Likevel er det verd å merke seg at komiteene ikke anså det tilstrekkelig «bare å henvise tilfellet til de alminnelige passivitetsregler».

Departementet tiltrådte disse motivene i sin helhet, og fant dem i overensstemmelse med «moderne rettsoppfatning».⁴⁹ Justiskomiteen var enig, og mente at det var «av betydning å fjerne den usikkerhet som vil kunne oppstå hvis den bedre berettigede uten tidsbegrensning kan gjøre gjeldende sin rett til oppfinnelsen».⁵⁰

Det er for så vidt interessant å merke seg at de motivene som ble lagt til grunn for å innføre tidsfristene i patentloven § 52, like gjerne kunne tjent som begrunnelse for å

---

⁴⁸ NUT 1963:6, s. 317

⁴⁹ Ot.prp. nr. 36 (1965-66), s. 49

⁵⁰ Innst.O.I (1967-68), s. 23

statuere passivitetsvirkninger når patenthaver utviser kvalifisert passivitet overfor et inngrep.

De siterte motivene ovenfor viser at lovgiver ikke var helt ukjent med de problemer som en rettighetshavers passivitet skaper. Når lovgiver likevel ikke ga regler om passivitetsvirkninger i inngrepssaker, kan det tyde på at lovgiver ikke ville tillate passivitetsvirkninger her. Det er imidlertid ingen uttalelser i lovforarbeidene som uttrykker dette synet. På den annen side er patentsystemet et forholdsvis gjennomregulert rettsområde. Dette kan tale i mot at man skal tillate slike passivitetsvirkninger som dette kapittelet dreier seg om.

Imidlertid er passivitetsreglene en allmenn norm, utviklet gjennom rettspraksis. At generelle formuesrettslige prinsipper ikke er inkorporert i en lov, er sjelden et tungtveiende argument for at de ikke også gjelder på lovens område.

I varemerkeloven har man lovfestet en passivitetsregel i § 9 a). Den innebærer at en varemerkeinnhaverens passivitet kan medføre at eneretten til et varemerke forsvinner. Til tross for at det er vedtatt en lovfestet passivitetsregel, er det antageligvis fortsatt plass til de alminnelige passivitetsreglene i varemerkeretten.

I NOU 2001:8, utredning til en ny varemerkelov som ennå ikke er gjennomført, ble det foreslått en nesten identisk bestemmelse som den gjeldende varemerkeloven § 9 a). I utredningen står det at bestemmelsen «gjengir, med rent redaksjonelle endringer, den gjeldende lovs § 9 a), og den forutsettes i likhet med denne å kunne suppleres med alminnelige, ulovfestede passivitetsvirkninger».⁵¹ Dette er i overensstemmelse med forarbeidene til varemerkeloven, NUT 1958:1, som fastslår at regelen bare var ment som en kodifisering av allerede gjeldende rett:

«Etter gjeldende norsk rett vil en eldre varemerkerett kunne bortfalle i kollisjonstilfelle. ... Uten positiv lovhjemmel er det således alminnelig antatt at de forskjelligste slags rettigheter – herunder også enerett til et varemerke – kan

---

⁵¹ NOU 2001:8, s. 71

forspilles helt eller delvis ved at innehaveren gjennom lengere tid forholder seg passiv overfor andres inngrep. ... [D]en foreslåtte bestemmelse i Utkastet §9 a) [er] *i virkeligheten bare et enkelt utslag av et generelt rettsprinsipp, bygget på billighet*, som både i norsk og for en stor del også i fremmed rett er blitt anvendt uten positiv lovhjemmel» (på s. 18-19, uth. her)

På grunnlag av det ovennevnte, kan man etter min mening ikke trekke den slutning at fraværet av en tilsvarende generell lovfestet passivitetsregel i patentretten innebærer at tilsvarende passivitetsvirkninger ikke kan inntre også der. På den annen side, er regelen i varemerkeloven § 9 a) såpass positivrettslig utformet at man ikke kan gi den tilsvarende anvendelse i patentretten, med henvisning til at den er en kodifikasjon av gjeldende prinsipper.

3.4 Rettslitteratur og praksis

3.4.1 Nordisk patentrettslig litteratur

Spørsmålet om bortfall av eneretten på grunn av passivitet er ikke behandlet i den sentrale norske patentlitteraturen, dvs. *Stenvik*, Stenvik i Norsk Lovkommentar og *Bryn*. Det må derfor søkes veiledning i den øvrige nordiske rettslitteraturen, også i de allmenne fremstillingene som er nevnt ovenfor.

I lovkommentaren til den danske patentloven § 60 stk. 3, som er identisk med patentloven § 60 annet ledd, skriver Kogtvedgaard/Østerborg at patenthaver kan miste sine beføyelser dersom han utviser passivitet overfor en inngriper, også selv om kravet ikke er foreldet:

«Mens forældelsesreglerne er lovbestemte og ganske skarpe i retsteknisk henseende – fra en bestemt dato kan kravet ikke længre gøres gældende – findes der ingen lovregler om den berettigedes passivitet over for iværksatte krænkelse. Det må imidlertid antages at retsindehaveren efter omstændighederne kan miste sine beføjelser, hvis han ikke reagerer i tide, cfr. dog hertil Plesner i JUR 72/260. Nogen bestemt tidsfrist kan ikke angives, idet

retsvirkningen afhænger af samtlige foreliggende omstendigheder, bl.a. af hvilken anledning retsindehaveren har haft til at gribe ind.»⁵²

Forfatterne begrunner dette i det de kaller den alminnelige sivilrettslige passivitetslære, samt på forutsetningene i dommen inntatt i U 1964/628 H (omtalt nedenfor). Dessuten henviser de til beslektede avgjørelser i opphavsrettslige spørsmål.

For svensk rett konstaterer også Levin at det er plass til passivitetsvirkninger ved immaterialrettsinngrep. Hun behandler i sin lærebok sanksjonshåndhevelse felles for de immaterialrettslige disiplinene:

«Rättshavarens *passivitet* kan också medföra att ensamretten helt eller delvis försvinner. Det är bl.a. av sådana skäl som *förbud*, och inte minst interimistiska sådana, utgör ett mycket viktig innslag i det immaterialrättsliga sanktionssystemet.»⁵³

Levins lærebok er basert på Kogtvedgaards lærebok. Den samme passusen finnes også i det tilsvarende avsnittet i den danske læreboken, men i en litt annen ordlyd:

«Selv om krænkelssagerne er typisk langvarige og bekostelige, er det normalt av stor betydning, at de indledes så hurtigt som overhodet muligt. Dette beror dels på, at visse krænkelser er uoprettelige – er markedet eller renommeeet ødelagt, bliver en eventuel erstatning kun et plaster på såret – dels på, at retsindehaverens *passivitet* kan medføre, at eneretten helt eller delvis går til grunde. Blant andet af den grund indledes mange sager med et *fogedforbud*...»⁵⁴

---

⁵² Kogtvedgaard/Østerborg, s. 303. Jeg har ikke klart å oppdrive artikkelen til Plesner.

⁵³ Levin, s. 515. Imidlertid skrev Levin i Levin, *epost 2008-I* at avsnittet er ment å omtale rettstilstanden varemerkerettens område, ikke ved patentinngrep. Dette fremgår ikke av boken. I Levin, *epost 2008-II* skriver hun likevel at passivitetsvirkninger kan inntre dersom passiviteten må anses som konkludent samtykke.

⁵⁴ Kogtvedgaard, *Lærebog*, s. 454. Samme avsnitt finnes også i Schovsbo/Rosenmeier, s. 520.

De to lærebøkene er bygget opp på en måte som gjør at inngrepslæren behandles felles for de immaterialrettslige rettighetene som er omhandlet, dvs. opphavsrett, patenter, varemerker og forretningskjennetegn. De inntatte avsnittene ovenfor fremstår derfor ikke som skrevet spesielt med tanke på patenthavers passivitet, men om immaterialrettighetene generelt.

Også Knoph behandlet i stor grad de immaterielle rettighetene felles. Som nevnt ovenfor, er hans kapittel om passivitet i *Rettslige standarder* skrevet nettopp med tanke på de immaterielle rettighetene. Han henviser til en bestemmelse i den tyske patentloven, som medfører at den som vil ha kjent et patent ugyldig må gå til aksjon innen en viss tid: «Hos oss har vi ikke noen slik bestemmelse, men derfor er det ikke sikkert at passivitetsstandarden ikke efter omstendighetene kan komme til anvendelse, både i sånne situasjoner og ellers i patentretten».⁵⁵

Knoph siterer deretter et eksempel fra patentretten som Arnholm konstruerte: En patenthaver (B) sitter og ser på at en annen (A) med store utlegg utvikler en oppfinnelse han tror er ny, og som senere skal patenteres. Imidlertid er oppfinnelsen i strid med B's eldre patent. Først etter et år, i hvilket A har hatt utlegg, sier B i fra. I slike tilfeller skriver Knoph at han tror «domstolene vilde reagere overfor B.s opptreden, og følgen måtte rimeligvis bli at han godtgjør A. de utleggene han har hatt efterat B. burde ha sagt i fra».

At B i et slikt tilfelle skal yte erstatning overfor A, er noe som vil følge av den alminnelige erstatningsrett. Knoph berører imidlertid ikke om det kan være aktuelt at B mister sin rett til å rette innsigelse dersom denne oppfinnelsen senere skulle tas i bruk, og derfor utgjøre et patentinngrep. Slikt sett er eksempelet litt på siden av hva denne oppgaven dreier seg om. Men Knoph skriver videre;

«Men det blir vesentlig i sånne fall, da rettighetshaveren kommer under vær med en påtenkt rettskrenkelse før den enda har funnet sted, at det blir plass for passivitetsstandarden i ophavsretten og i patentretten. Hvis eneretten alt er

---

⁵⁵ Knoph, s. 267

krenket når rettighetshaveren blir opmerksom på saken, skal det meget til før passiviteten får betydning, hvis den ikke med rette kan tolkes som et samtykke, eller det er gått meget lang tid før rette eier griper inn.»⁵⁶

Det fremgår av Knophs fremstilling at anvendelsen for passivitetsstandarden i kjennetegnsretten er forskjellig fra patent- og opphavsretten. Dette er et standpunkt som også fremkommer andre steder i rettslitteraturen.⁵⁷ Knoph utelukker ikke at patenthavers passivitet overfor en inngriper kan medføre at hans rett går tapt eller svekkes. Det synes imidlertid klart at Knoph mener passivitetsreglene skal anvendes restriktivt i patentretten.

Fellesnevneren for alle de ovennevnte forfatterne, er at de ikke avviser at eneretten til et patent kan falle bort som følge av patenthaverens passivitet. Tvert i mot, det synes som om alle mener at det er mulig at passivitet kan medføre at eneretten faller bort. Spørsmålet i det følgende blir om dette også har forekommet i nordisk rettspraksis.

3.4.2 Nordisk patentrettslig rettspraksis

Det finnes ingen dommer i norsk høyesterettspraksis som har tatt stilling til hvorvidt en patenthaver ved passivitet kan miste sin rett til å påtale et mulig patentinngrep. I dommen inntatt i Rt-1965-588 (Norsk Motor) hevdet inngriperne for byretten og lagmannsretten at patenthaverens rett til å påtale patentinngrepet var tapt på grunn av passivitet. Etter at byretten hadde kommet til at «det ikke er grunn til å anta at [patenthaveren] har forspilt sin rett til å påtale et mulig patentinngrep» og lagmannsretten fant «det åpenbart at [patenthaveren] ikke ved passivitet har forspilt sin rett til å påtale patentinngrepet», ble anførselen frafalt for Høyesterett.

Den sentrale dom i dansk rett er Højesterets avgjørelse i saken inntatt i U 1964/638 H. Saksøkeren hadde fått meddelt patent til en anordning til korntresking. I forbindelse med en avtale mellom partene tidlig i prosessen, antok inngriperen med urette at han

---

⁵⁶ Knoph, s. 267

⁵⁷ Se f.eks. Kogtvedgaard/Østerborg, s. 302

hadde fått rett til å benytte patentet. Seks og et halvt år senere krevde patenthaveren forbud og erstatning.

Flertallet i Høyesteret – fem av syv dommere – kom til at inngriperen ikke hadde fått noen rett til å benytte patentet. Det forelå derfor et patentinngrep.

«... verken indstævntes omtalte passivitet eller hans leverance i 1954 til appellantens af et parti båndsavklinger kan afskære ham fra at påtale den fortsatte patentkrænkelse etter fra at kræve erstatning herfor. [Flertallet] finder imidlertid, at det ville have været så nærliggende for ham på et tidligere tidspunkt at tage forbehold over for appellantens i anledning af dennes fortsatte benyttelse af de savklinger, på hvilke indstævnte havde søgt patent, at undladelsen heraf må have den virkning, at der indrømmes appellantens en rimelig afviklingstid.»

Til tross for patenthavers langvarige passivitet, hadde han ikke mistet sin rett til å kreve forbud. Erstatningen ble imidlertid nedsatt. Dessuten medførte passiviteten at inngriperen fikk en «rimelig avviklingstid». I denne tidsperioden kunne inngriperen fortsette sin utnyttelse. Som nevnt ovenfor, legger Kogtvedgaard/Østerborg til grunn at denne avgjørelsen forutsetter at patenthaver kan miste sine beføyelser dersom han ikke reagerer mot et inngrep i tide, og henviser videre til et par beslektede avgjørelser på opphavsrettens område.

I 2007 kom et tilfelle for retten i Danmark der patenthavers passivitet overfor en inngriper ble satt på spissen. Dommen er fra Vestre Landsret, og trykket i U 2007/2277 V:

Harry Højvang Sørensen var innehaver av et patent på en gjødselsspreder, meddelt oktober 1995. I 1996 innleverte J.O.S. Maskinfabrik A/S («JOS») patentsøknad for en lignende gjødselsspreder. I 1997 meddelte Sørensen til JOS at han mente at hans patent var krenket, og leverte inn stevning til fogedretten med krav om forbudsdom. Denne ble senere trukket tilbake. Likevel fortsatte Sørensen å protestere, i 1998 direkte til den påståtte inngriperen, i 2000 overfor patentstyret da JOS ble meddelt patent, og overfor Ankenævnet i Patentstyrelsen frem til endelig avvisning av Sørensens innsigelser mot

JOS' patent i januar 2005. I 2005 ble det så tatt ut ny stevning med krav om forbudsdom.

Landsretten skilte ut passivitetsspørsmålet til særskilt forhandling, og kom til at patenthaveren på grunn av passivitet hadde mistet sin rett til å kreve forbudsdom.

Landsretten la først vekt på at de forskjellige stadier som hadde eksistert i saken mellom 1997 og 2005, og at patenthaveren hadde hatt grunn til å overveie om det skulle kreves forbudsdom ved siden av de andre skritt som var tatt i sakens anledning, og deretter betydningen av dette:

«Som tiden gikk, uden at Harry Højvang Sørensen gjorde noget for at få nedlagt forbud, kunne J.O.S. Maskinfabrik med rette forvente, at Harry Højvang Sørensen havde truffet beslutning om ikke at ville anlægge sådan sag. Da der er gået mere end 8 år fra forbudsbegæringen blev tilbagekaldt fra fogedretten i december 1997, til der blev nedlagt påstand om forbud i retssagen, har Harry Højvang Sørensen herefter *på grund af passivitet fortabt sin ret til at få fremmet påstanden til behandling i realiteten.*» (s. 2283)

Jeg kjenner ikke til svenske rettsavgjørelser der patenthavers passivitet har kommet på spissen.

3.4.3 Rettstilstanden på beslektede rettsområder

Ovenfor har jeg vist at det er forholdsvis få avgjørelser i nordisk rett der domstolene har tatt stilling til spørsmålet om eneretten til et patent kan falle bort som følge av patenthaverens passivitet. Det finnes imidlertid lignende enerettsbegreper på de tilgrensende rettsområder. Praktiseringen av passivitetsreglene på disse områdene vil derfor kunne være relevant også i patentretten, noe som forutsetningsvis legges til grunn av Kogtvedgaard/Østerborg.⁵⁸ I dette avsnittet vil jeg derfor gjennomgå passivitetstilfeller som er beslektet til patenthaverens passivitet ved et inngrep.

---

⁵⁸ Kogtvedgaard/Østerborg, s. 303f

I likhet med patentloven, innebærer varemerkeretten en enerett for rettighetshaveren. Eneretten til et varemerke består så lenge varemerket er gyldig registrert, eller så lenge et innarbeidet varemerke er i bruk. «På tross av lovens ubetingede regel om at den som har fått et kjennetegn registrert har enerett til det så lenge det står ved makt, er det lite tvilsomt at det etter omstendighetene kan bli plass for passivitetsstandarden – her som ved andre rettigheter», skriver Knoph.⁵⁹

Den viktigste forskjellen mellom patent- og varemerkeretten, er at man i varemerkeloven § 9 a) har en lovfestet passivitetsregel. Av forarbeidene til bestemmelsen fremgår det imidlertid at regelen var ment som en kodifikasjon av mer allmenne rettsprinsipper, se ovenfor.⁶⁰

I Eidsivating lagmansretts dom LE-1989-542 (Diana) hadde varemerkeinnhaveren utvist passivitet overfor et inngrep. Retten kom til at passiviteten ikke hadde medført at eneretten til merket hadde gått tapt. Imidlertid var retten til erstatning tapt, og inngriperen ble tilkjent en avviklingsperiode på ett år. Den eksklusive utnyttelsesretten var altså gått tapt for et begrenset tidsrom. Lagmannsretten støttet seg i dette tilfellet til varemerkeloven § 10, jfr. § 40. Ingen av disse bestemmelsene gir imidlertid noen uttrykkelig åpning for et slikt rettsbortfall på rettighetshaverens side.

I foretaksnavneloven § 3-1 er det gitt en bestemmelse som tilsvarende varemerkeloven § 9 a). I Eidsivating lagmannsretts dom LE-1992-372 hadde en næringsdrivende tapt eneretten til foretaksnavnet JA MAT, fordi han hadde forholdt seg passiv i syv måneder etter at han fikk vite om krenkelsen. I Borgarting lagmannsretts dom LB-1996-484 var en næringsdrivendes enerett til navnet Bellini ikke bortfalt, fordi rettighetshaveren godtgjorde at hun hadde gjort tilstrekkelige forsøk på å komme i kontakt med inngriperen. Begge disse dommene synes å bygge på culpasympunkter.

---

⁵⁹ Knoph, s. 259

⁶⁰ Om varemerkeloven § 9 a) kan suppleres med de ulovfestede passivitetsreglene var tema i Rt-1998-1809 (Budweiser), men Høyesterett tok ikke stilling til spørsmålet.

Også i foretaksnavneretten har spørsmålet om passivitetsutløst rettstap på ulovfestet grunnlag vært oppe i rettspraksis. I en dom fra Høyesterett var spørsmålet om saksøkerne, med etternavnet Cederwall, hadde tapt retten til å gjøre innsigelse mot bruken av foretaksnavnet Cederwall Auto A/S. Saken er inntatt i Rt-1985-1054 (Cederwall). Høyesterett avviste ikke at rett kunne gå tapt som følge av passivitet, men kom til at «...ankemotpartene ikke [har] tapt sin rett til å protestere mot det registrerte firma ved passivitet. ... Etter min mening handlet ankemotpartene så raskt som det med rimelighet kan forventes. Noen avveining mellom partenes interesser finner jeg ikke grunn til å gå inn på».

Den opphavsrett som tilkommer skaperen av åndsverk etter åndsverksloven er i likhet med patentretten og kjennetegnsrettighetene en enerett for innehaveren. I opphavsretten er det i likhet med patentretten ikke lovfestet noen passivitetsregel.

Likevel er det avgjørelser i nordisk rettspraksis som tyder på at rettighetshaver også på opphavsrettens område kan miste sin enerett når han har utvist kvalifisert passivitet overfor et inngrep. I Borgarting lagmannsretts dom LB-1998-2736 dreide det seg om et spørsmål om krenkelse av opphavsrett. Asylsøkeren A hadde samarbeidet med en forfatter om en bok om hans situasjon, og angret senere når den skulle utgis. Da boken ble utgitt protesterte A mot publisering. Forfatteren anførte at dette var for sent, og at dersom det skulle ha hatt rettsvirkninger, skulle det vært fremsatt på et tidligere tidspunkt. Lagmannsretten tok ikke direkte stilling til denne anførselen, men mente at A's opptreden ikke kunne tolkes som et samtykke, og at boken derfor ikke kunne publiseres.

Selv om lagmannsretten ikke tok uttrykkelig stilling til innsigelsen om at retten til å protestere var falt bort på grunn av passivitet, viser dommen at det kan bli reist spørsmål om slike passivitetsvirkninger, og at det ikke er noe klart skille mellom passivitet og konkludent atferd. Slik jeg tolker premissene i dommen behandles A's passivitet grundig, men lagmannsretten ser på om passiviteten kunne tolkes som et stilltiende samtykke etter åndsverksloven § 6 annet ledd.

I dansk retspraksis finnes det derimot en rekke eksempler der spørsmålet om enerett til åndsverker kan bortfalle på grunn av rettighetshaverens passivitet overfor en inngriper, se f.eks. U 1964/447 H, U 1961/1027 H og U 1989/1016 H. Schönning åpner for at rettighetshavernes passivitet kan medføre bortfall av rett i opphavsretten, og at dette i så fall må følge de alminnelige regler om passivitet.⁶¹ I *Produktefterligninger* synes Borchert kritisk til den rettspraksis som gir passivitet i opphavsretten rettsfortapende virkning, men konstaterer at «[u]dvist passivitet kan også i visse situationer innebære en materiell rettsfortabelse, således at hverken fogedforbud eller undladelsesdom kan opnås.» Det er imidlertid grunn til å merke seg at Borchert mener at danske domstoler gir større plass for passivitetsvirkninger ved produktetterligninger enn ved andre former for opphavsrettskrenkelser. Han skriver videre at «En uskreven passivitetsregel inden for ophavsrettens område kan således ikke afvises, men praksis giver ingen sikker vejledning».⁶²

Der et immaterielt objekt er beskyttet mot etterligning etter markedsføringsloven, kan passivitet få rettsfortapende virkning. Erik Monsen har uttrykt at det i slike tilfeller er tale om «en konkurranseposisjon som i *realiteten* utgjør en immaterialrettslig enerett».⁶³ Slik jeg forstår Monsen, kan vinningsavståelseskrav etter krenkelse av etterligningsvernet bortfalle på grunnlag av de ulovfestede reglene om passivitet.⁶⁴

Et slikt spørsmål var oppe for dansk Højesteret i U 1998/576 H . Det dreide det seg om plagiat av møbler som var beskyttet etter markedsføringsloven. Højesterett kom til at retten til erstatning var bortfalt på grunn av passivitet. Borchert skriver at det kan være grunn til å ha en strengere passivitetsregel, dvs. større adgang for passivitetsvirkninger, når krenkelsen bare bygger på markedsføringsrettslige regler, enn i opphavsretten.^{65 66}

---

⁶¹ Schönning, s. 649

⁶² Borchert, s. 145

⁶³ Monsen, s. 210, som definerer dette til å være de situasjoner der «vernet er knyttet først og fremst til et resultat – eller kanskje heller et objekt – som alle andre innenfor et nærmere avgrenset marked må avstå fra å etterlikne med mindre produsenten samtykker».

⁶⁴ Monsen, s. 390ff

⁶⁵ Borchert, s. 146

3.4.4 Tysk rett

I tysk rett er passivitetsvirkningene knyttet opp mot begrepet «Verwirkung». På samme måte som i nordisk rett er Verwirkungs-reglene allmenne formuesrettslige prinsipper. Fordi verwirkung i tysk rett er koblet opp mot sivillovboken BGB's bestemmelser om «Treu und Glauben»,⁶⁷ er det et sentralt moment om rettighetshaverens passivitet har medført at det å gjøre retten gjeldende vil være i strid med god tro.

Det synes som om det har vært en viss debatt om hvorvidt disse allmenne reglene kan praktiseres på samme måte i patentretten som ellers i formues- og immaterialretten.⁶⁸ Kraßer skriver i *Patentrecht* (2004) at «Der Einwand der Verwirkung ist auch gegenüber Ansprüchen wegen Patentverletzung nicht ausgeschlossen»,⁶⁹ altså at innvendinger om passivitet mot krav for patentinnngrep ikke er utelukket.

Kraßer skriver at passivitetsvirkninger riktignok bare kan inntre unntaksvis ved patentinnngrep, på grunn av den relativt korte beskyttelsestiden til patenter og på grunn av vanskelighetene med å bedømme hvorvidt det foreligger et patentinnngrep:

«Bei Ansprüchen wegen Patentverletzung kann dies freilich nur in seltenen Ausnahmefällen angenommen werden. Gegen die Annahme eines Verstoßes gegen Treu und Glauben spricht regelmäßig die relativ kurze Geltungsdauer des Schutzes, oft auch die Schwierigkeit, das Vorliegen einer Verletzung zu beurteilen.»⁷⁰

I sin lære-/innføringsbok i patent- og mønsterretten skriver *Nirk/Ullmann* at «Verwirkung» av patentkrav kan inntre når patenthaveren gjennom sin opptreden

---

⁶⁶ Også i navneretten foreligger det en rekke høyesterettsavgjørelser som legger vekt på rettighetshaverens passivitet, se bl.a. Rt-1911-735 og *Knoph*, s. 194.

⁶⁷ § 242 BGB

⁶⁸ *Steinke*, s. 148

⁶⁹ *Kraßer*, s. 899

⁷⁰ l.c.

skaper et inntrykk av at kravet ikke vil bli gjort gjeldende, og at det derfor vil være i strid med god tro («Treu und Glauben») å gjøre det gjeldende senere.⁷¹

Den eneste tyske høyesterettsdom som anerkjenner passivitetsvirkninger på grunn av patenthavers passivitet er BGH GRUR 2001/32 (Temperaturwächter). Tidligere hadde spørsmålet vært oppe flere ganger, men uten at det ble statuert passivitetsvirkninger.⁷²

Retten tok først opp spørsmålet om «Ansprüche auf Bereicherungsausgleich für die unberechtigte Nutzung eines Patents überhaupt vor Ablauf der 30-jährigen Regelverjährung verwirkt werden können» (s. 9), altså om hvorvidt et berikelsesvederlag for uberettiget bruk av et patent overhodet kan bli «Verwirkt» før utgangen av den 30-årslange foreldelsesfristen. Dette ble svart bekreftende, når patenthaveren gjennom en stilltiende anerkjennelse («Duldung») må sies å ha godtatt inngrepet, gjennom å være passiv i et langt tidsrom, og de øvrige momenter i saken tilsa dette.

Etter å ha konstatert at det ikke er noe prinsipielt i veien for at det kan statueres passivitetsvirkninger i patentinngrepssaker, tok retten opp spørsmålet om også de andre sanksjonene kunne bortfalle ved passivitet. Retten understreket at den grunnleggende muligheten for at «Verwirkung» kan skje i patentinngrepssaker, ikke betyr at de ulike sanksjonene skulle behandles likt, men retten kom til at alle var bortfalt.

Det sentrale vurderingsmomentet i spørsmålet om passivitetsvirkninger synes å være hvorvidt sakens momenter tilsa at inngriperen hadde *grunn til* å innrette seg på at kravene ikke ville bli gjort gjeldende, og at han faktisk *hadde* innrettet seg etter dette. Dette ble besvart bekreftende:

«Die hierfür maßgeblichen Umstände rechtfertigen zugleich die Annahme, daß sich die Beklagte nicht nur darauf einrichten *durfte*, von der Klägerin nicht mehr

---

⁷¹ Nirk/Ullmann, s. 144

⁷² Se Steinke, s. 152ff med videre henvisninger, spesielt i notene 780-787.

in Anspruch genommen zu werden, sondern sich auch tatsächlich entsprechend eingerichtet *hat.*» (s. 21)

Videre går det frem at Bundesgerichtshof mener at det må være en «grunnleggende restriktiv behandling av passivitetsinnsigelser i patentinngrepsretten». Likevel kunne dette ikke rettferdiggjøre å tale om en passivitetsrettslig «spesialrett» innenfor dette rettsområdet; man skal alltid spørre om interessesituasjonen til partene. I den foreliggende sak var det ingen omstendigheter som talte til fordel for patenthaveren, blant annet hadde hun forholdt seg passiv uten å reagere på inngrepet i 14 år.⁷³

Det fremgår av dommen at Bundesgerichtshof nøye vurderte hvorvidt den alminnelige regelen om passivitetsutløst rettstap («Vervirkungs»-regelen) overhodet kunne benyttes i patentinngrepssaker. Konklusjonen var at den kunne benyttes, selv om den skulle praktiseres restriktivt.

3.4.5 Engelsk rett

Også i angloamerikansk rett er det en viss åpning for at patenthavers rettigheter mot en inngriper kan falle bort som følge av passivitet. I følge *Bently/Sherman* er det slik at «Delay in bringing proceedings may lead to an action for infringement being barred, either under statutory provisions or equitable principles».⁷⁴

Også i *Terrell* nevnes «Laches, acquiescence or estoppel» som mulige forsvar i patentinngrepssaker.⁷⁵ Dette er tre ulike doktriner om bortfall av rett på grunn av passivitet, bygget på forskjellige rettslige fundament. Men som det fremgår av dommen i [2006] EWH 1009 (Ch), er momentene som inngår i vurderingen ofte helt sammenfallende.

---

⁷³ Se dommens s. 22

⁷⁴ *Bently/Sherman*, s. 1108

⁷⁵ *Terrell*, s. 513

Normalt må inngrepssaker reises innen utløpet av seks-årsfristen i The Limitations Act, som er de «statutory provisions».⁷⁶ Innenfor denne tidsfristen vil rettighetshaverens krav «only be struck out for want of prosecution if there is real prejudice to the defendant, as well as inordinate delay.»⁷⁷ Et av tilfellene der rettighetshaveren kan være avskåret fra å gjøre sitt krav gjeldende er når han vet om krenkelsen, men ikke gjør noe med det:

«Where the claimant knows of their right against the defendant and that the defendant mistakenly believes that they are entitled to do what they are doing, yet the claimant stands by without asserting the right, they will be taken to have acquiesced in the wrong»⁷⁸

Som det fremgår av det ovenstående, er det forholdsvis strenge krav til at en rettighetshaver kan miste sin rett til å fremme krav som følge av inngrep i hans immateriell rettighet etter doktrinen om «acquiescence». Av det siterte fremgår det at man i et slikt tilfelle som beskrevet, bygger på at rettighetshaveren ved sin opptreden må bedømmes som om han har samtykket i krenkelsen, og at han derfor er avskåret fra senere å gjøre den gjeldende. Det fremgår også at «mere delay in bringing proceedings is not acquiescence». Det kreves altså noe mer enn den rene passivitet.

Prinsippene i engelsk rett er på dette feltet forholdsvis fjernt fra vår nordiske rettstradisjon og må derfor hovedsakelig anses som en illustrasjon på rettstilstanden utenlands.

3.5 Vurdering og konklusjon

Plasseringen av immaterialrettighetene i rettsuniverset har vært debattert, men det synes riktigst å plassere patentretten og de øvrige immaterialrettslige disipliner nettopp i

---

⁷⁶ *Cornish*, s. 89

⁷⁷ *Bently/Sherman*, s. 1108, se også *Cornish*, s. 89 for samme formulering, som synes å være utviklet i rettspraksis.

⁷⁸ *Bently/Sherman*, s. 1108

formuesretten.⁷⁹ Knoph tok allerede i 1936 til orde for at immaterialretten ikke skulle anses som en *ius specialis*, men som en del av formuesretten.⁸⁰ Jeg tror de færreste nåtidige rettsteoretikere vil skille ut immaterialretten fra den øvrige privatrett, og dermed utelukke anvendelsen av allmenne rettsgrunnsetninger på dens område.

Når det så legges til grunn at reglene om passivitetsutløst rettstap er alminnelige formuesrettslig prinsipper, bør de i utgangspunktet også gjelde i patentretten. Dette er imidlertid ikke noe avgjørende argument for at passivitetsvirkninger også inntre når patenthaver utviser passivitet overfor en inngriper; det å trekke slutninger om rettstilstanden utelukkende ut fra systematiske betraktninger gir sjelden sikre resultat.

Av gjennomgangen ovenfor synes det som om de fleste av de forfattere som behandler spørsmålet om passivitetsutløst rettstap i forbindelse med de immaterielle rettigheter, henviser til disse alminnelige reglene.⁸¹ Likevel er det grunn til å merke seg at nettopp Knoph, som gjorde seg til talsmann for at åndsretten skulle anses som en del av den alminnelige formuesrett, synes noe avvisende til passivitetsvirkninger akkurat i patentinngrepssaker, selv om han holder «døren på gløtt». Kogtvedgaard/Østerborg synes også å åpne for passivitetsvirkninger i passivitetstilfeller i patentretten.

Enerettssystemet i patentretten, der patenthaver har en enerett i en begrenset tidsperiode, kan være et argument mot at passivitetsvirkninger skal kunne inntre når patenthaver forholder seg passiv i en periode overfor en inngriper. Det kan også tilsi at dersom man tillater passivitetsvirkninger, så skal de praktiseres restriktivt i patentretten (nærmere om dette kap. 5).

Hvorvidt det overhodet er plass til passivitetsvirkninger i patentretten har også vært diskutert i tysk rett, og innvendingene er tilsvarende som i norsk rett. Steinke skriver at; «Die Stimmen, die die Anwendung der Verwirkung im Patentrecht generell restriktiv handhaben wollen, argumentieren häufig mit der gesetzlich angeordneten kurzen

---

⁷⁹ Knoph, *Åndsretten*, s. 627 og Kogtvedgaard, *Lærebog*, s. 15

⁸⁰ Knoph, *Åndsretten*, s. 505ff og 627

⁸¹ Se f.eks. *Schønning*, s. 649

Schutzfrist des Patents von 20 Jahren ab Anmeldung der Erfindung (...)),⁸² altså at de som vil håndheve passivitetsstandarden restriktivt i patentretten ofte henviser til den korte beskyttelsesperioden. Bundesgerichtshof henviste også til dette i Temperaturwächterdommen. Videre, skriver Steinke, er denne 20-årsperioden valgt av lovgiver, og den innebærer et monopol for patenthaveren i denne perioden. Slikt sett burde altså bortfall av eneretten på grunn av patenthavers passivitet være utelukket. Likevel er det etter Temperaurwächterdommen klart at passivitetsvirkninger kan inntre i patenthavers disfavør.

Den samme innvendingen gjør seg gjeldende i opphavsretten, der lovgiver har gitt rettighetshaveren et monopol i en bestemt periode – riktignok for mye lenger tid en patenthaveren. Likevel synes det klart at passivitetsvirkninger kan inntre også i opphavsretten både i dansk og norsk rett, se ovenfor.

Dansk rettspraksis peker i den retning at en patenthaver kan miste sin enerett ved passivitet. I tillegg finnes det en forholdsvis mangfoldig rettspraksis på varemerke- og foretaksnavnerettens område i de nordiske landene, der man har innført lovfestede passivitetsregler. Det er etter min mening et mer åpent spørsmål hvorvidt fraværet av en tilsvarende regel i patentretten betyr at slikt passivitetsutløst rettstap ikke kan inntre på dette rettsområdet.

Spørsmålet om en patenthavers enerett kan gå tapt (ved at retten til sanksjoner faller bort) på grunn av passivitet, er ikke løst i norsk rettspraksis. Det må derfor søkes løsninger i de øvrige rettskilder.

Enerettssystemet er ikke eksklusivt for patentretten. Spesielt har de andre immaterialrettslige disiplinene tilsvarende eller lignede enerettsbegreper. Derfor er det av betydning hvordan passivitetsgrunnsetningen har blitt praktisert i for eksempel kjennetegnsretten og opphavsretten. Men også i den øvrige formuesrett finnes det rettsposisjoner som har likhetspunkter med patenthavers posisjon. Som eksempel er eiendomsretten til en fast eiendom en enerett som tilkommer eieren, og det var nettopp i

---

⁸² Steinke, s. 148

tingsretten at tanken om at «rettigheter ikke dør av elde» sto sterkest. Tross dette kom Høyesterett i Sigdaldommen til at eieren ved passivitet hadde mistet retten til noen tomteområder, selv om «inngriperne» ikke hadde fullført hevdstiden.

Imidlertid er det også klare forskjeller mellom de forskjellige beskyttelsessystemene. Det kan derfor ikke være slik at fordi eneretten kan bortfalle i de øvrige beskyttelsessystemene, så kan det også uten videre legges til grunn at den også kan bortfalle i patentretten.⁸³

Fra kjennetegnsretten foreligger det en omfattende nordisk praksis som viser at rettighetshaverens passivitet overfor et inngrep kan medføre at eneretten går tapt. Praksisen om varemerker kan «ikke uten videre overføres til patentretten, idet forholdene er noget forskjelligartede», skriver Kogtvedgaard/Østerborg i sin kommentarutgave til den danske patentloven.⁸⁴ Dette er jeg enig i. Forholdene i varemerkeretten og patentretten *er* forskjellige. For det første eksisterer det nå en lovfestet passivitetsregel i varemerkeloven. For det annet er beskyttelsestidene svært forskjellige – et varemerke kan være beskyttet i en ubegrenset tidsperiode.

Som nevnt er en av innvendingene mot å statuere passivitetsvirkninger ved patentinngrep, også påpekt av Kraßer, at det ofte kan være vanskelig å bedømme om det foreligger et patentinngrep.⁸⁵ Dette kan etter min mening ikke være et moment som tilsier at det ikke kan statueres passivitetsvirkninger i patentretten. Bevisproblemer og usikre rettsposisjoner er noe som forekommer på nært sagt alle rettsområder, uten at man utelukker visse rettsvirkninger av den grunn. Dette er et spørsmål som etter min mening må løses med utgangspunkt i de alminnelige passivitetsreglene. I litteraturen synes det å være en viss enighet om at en rettighetshaver sjelden kan sies å forholde seg passiv til et inngrep han ikke kjenner til. Derfor er heller ikke dette et avgjørende moment som etter min mening kan utelukke passivitetsvirkninger i patentinngrepssaker.

---

⁸³ Se *Steinke*, s. 148ff, for en gjennomgang av momenter som tilsier at patentretten skiller seg fra de andre beskyttelsessystemene i immaterialretten.

⁸⁴ *Kogtvedgaard/Østerborg*, s. 302

⁸⁵ *Kraßer*, s. 899

Imidlertid kommer denne vurderingen inn i bildet i den konkrete vurderingen, men det behandles nærmere i kap. 5.

Et siste moment som kan anføres for det synspunkt at patent- og opphavsretten skiller seg fra kjennetegnsretten, er at de er personlige rettigheter som tilkommer henholdsvis oppfinneren og opphavsmannen, mens kjennetegn ikke er slike «skaperrettigheter». Under denne synsvinkelen kan man si at de personlige skaperrettighetene fortjener et sterkere vern enn de «upersonlige» rettighetene i kjennetegnsretten. I praksis er det svært ofte at oppfinneren ikke er patenthaver. Derfor er patentrettens personlige karakter etter heller ikke noe avgjørende moment for å skille mellom rettighetstypene på dette området.

Min konklusjon er at det ikke på prinsipielt grunnlag kan utelukkes at de allmenne passivitetsreglene kan anvendes i patentinngrepssaker. Det er etter min mening mulig at *passivitetsvirkninger kan inntre når patenthaver utviser tilstrekkelig passivitet overfor en bestemt inngriper*, dvs. at retten til å møte inngrepet med (visse) sanksjoner er tapt. Imidlertid er spørsmålet ikke løst i norsk rettspraksis, og konklusjonen kan derfor sies å være åpen.

At patentsystemets egenart ikke utelukker anvendelse av allmenne passivitetsregler, betyr likevel ikke at reglene kan praktiseres akkurat som på andre rettsområder. I tråd med det som er skrevet ovenfor, må det trolig legges til grunn at passivitetsreglene må praktiseres *med en forholdsvis restriktiv anvendelse* – blant annet på grunn av de grunnleggende hensynene som patentretten er bygget på. De momenter som kan tilsi at patenthaver i en konkret situasjon har utvist en slik passivitet at retten til å kreve sanksjoner er falt bort, behandles nedenfor i kap. 5.

4 Hvilke sanksjoner som kan falle bort på grunn av patenthavers passivitet

I kap. 3 ovenfor har jeg konkludert med at man ikke på prinsipielt grunnlag kan utelukke passivitetsvirkninger i patentinngrepssaker. I dette kapittelet er spørsmålet om hvilke sanksjoner som kan bortfalle på grunn av patenthavers passivitet.

Av plasshensyn avgrenser jeg drøftelsen til å gjelde de to viktigste sanksjonene, nemlig krav om forbuds-/fastsettelsesdom (pkt. 4.1) og krav om erstatning (pkt. 4.2).

4.1 Bortfall av rett til forbuds-/fastsettelsesdom

I kap. 3 er det drøftet hvorvidt eneretten til et patent overhodet kan falle bort på grunn av patenthaverens passivitet. Hvordan man definerer «eneretten» kan utgjøre en rettsteoretisk forskjell.

Når patenthaver opplever et inngrep i hans patent, kan han møte inngrepet med ulike sanksjoner, se pkt. 3.1. Patenthavers enerett kan ses på *som en sum av de sanksjoner som tilkommer patenthaveren*. Passivitetsvirkninger ved patentinngrepssaker vil normalt være at sanksjoner som ellers tilkommer patenthaver ved et patentinngrep bortfaller. Når passivitetsvirkningen er at retten til (enkelte) sanksjoner bortfaller, vil man under denne synsvinkelen si at eneretten er (delvis) bortfalt.

På den annen side kan man se eneretten som *en eksklusiv utnyttelsesrett* til et patent. Etter varemerkeloven § 9 a) kan passivitet hos innehaveren av den eldre varemerkerett *skape en likestilt rett* hos inngriperen. Bestemmelsen ble ansett å være kodifisering av et allment rettsprinsipp. Dersom man legger prinsippet i denne bestemmelsen til grunn også i patentretten, vil man kunne si at patenthavers passivitet kan medføre at det oppstår en rett hos inngriperen som består ved siden av den eldre patenthavers rett, og at eneretten i den forstand er bortfalt. Rettsvirkningene vil imidlertid bli de samme;

nettopp at patenthaver mister rett til å kreve sanksjoner mot inngriperen, i og med at sistnevnte har ervervet en selvstendig rett. Det er for denne avhandlingens formål ikke nødvendig å ta stilling til hvilken teoretiske synsvinkel som er den mest hensiktsmessige.

Dersom man først åpner for at patenthavers enerett kan bortfalle ved passivitet overfor et inngrep, *må retten til forbuds-/fastsettelsesdom etter min mening kunne bortfalle*. Dette følger logisk av et grunnleggende hensyn bak passivitetsreglene, det såkalte *status quo*-hensynet: At det i lys av et tidsforløp skjer en etablering av en faktisk tilstand som er beskyttelsesverdige. Dersom denne tilstanden etter forholdende bør kunne bestå, beskyttes den nettopp gjennom at den passive patenthaver ikke lenger kan kreve forbud. Spørsmålet synes imidlertid ikke å ha vært løst i norsk rettspraksis.

At den faktiske tilstanden har kommet i stand som følge av et rettsbrudd, her ved inngrep i en annens patent, er ikke prinsipielt til hinder for at rettsordenen kan gi den beskyttelse på det grunnlag av at den er etablert.⁸⁶ Som eksempel kan nevnes Rt-1893-481 (Sjøbod), der det gjaldt en bygning som var oppført i strid med en servitutt. Rettighetshaver fikk på grunn av sin passivitet ikke medhold i rettingskravet, fordi han hadde forholdt seg passiv i 10 år uten å protestere. Derimot ble han tilkjent erstatning.⁸⁷

Spesielt i de tilfeller der passivitet etter omstendighetene må tolkes som et stilltiende samtykke av inngrepet, må patenthaverens passivitet kunne medføre at hans rett til å kreve forbud er bortfalt. Patenthaveren kan etter omstendighetene ha skapt en beskyttelsesverdig forventning hos inngriperen om at hans aktiviteter ikke vil bli møtt med sanksjoner. Inngriperen må i enkelte tilfeller kunne få fortsette med sin aktivitet i overensstemmelse med den forventning som er skapt. Rettsvirkningen av dette er at patenthavers rett til å kreve for eksempel forbudsdom er bortfalt.

---

⁸⁶ Se *Monsen*, s. 388, som vurderer passivitetsreglenes anvendelse på berikelseskrev, men som må gjelde tilvarende i denne sammenhengen.

⁸⁷ Omtalt av *Monsen*, s. 388 og *Knoph*, s. 192.

Som det fremgår av gjennomgangen ovenfor, synes dette også å følge forutsetningsvis av dansk Højesterets dom inntatt i U 1964/638 H. I Gyllesprederdommen (U 2007/2277 V) var også rettsvirkningen av patenthaverens passivitet at retten til forbudsdom var bortfalt.

I saker der en varemerkeinnehavers passivitet har medført at inngriperen har fått en likestilt rett etter varemerkeloven § 9 a), vil også rettsvirkningen være at den eldre varemerkeinnehaver har mistet sin rett til å få forbuds-/fastsettelsesdom, jfr. forutsetningsvis TOSLO-2002-2453. Også i opphavsretten og det markedsføringsrettslige etterligningsvernet må det antas at retten til forbudsdom kan bortfalle ved passivitet, selv om Borchers synes kritisk til dette.⁸⁸

I tysk rett kan retten til forbudsdom («Unterlassungsanspruch») bortfalle ved passivitet, og det samme synes å være tilfellet i engelsk rett.⁸⁹

4.2 Om bortfall av rett til erstatning

Dersom patenthaver har opplevd et patentinngrep, hjemler patentloven § 58 krav på erstatning. Spørsmålet i dette kapittelet er om retten til erstatning etter patentinngrep kan falle bort eller reduseres som følge av patenthaverens passivitet. Fordi bortfall av erstatning pga. passivitet også kan skje etter reglene om lemping og foreldelse, vil det være nødvendig å først si noe om disse regelsettene.

4.2.1 Om lemping av erstatningen som følge av passivitet

Det er grunn til å spørre seg om *bortfall av rett til erstatning* på grunnlag av patenthavers passivitet skiller seg fra *lemping av erstatningen* på grunn av patenthavers passivitet.

---

⁸⁸ Borchers, s. 145f

⁸⁹ Se hhv. Kraßer, s. 899 og Bently/Sherman, s. 1108

Etter patentloven § 58 kan erstatningen lempes dersom det bare er «lite å legge inn griperen til last». Stenvik skriver at det ikke bare er inn griperens skyldgrad som kan vektlegges når det er tale om lemping av erstatningen:

«...domstolen kan ta alle relevante hensyn i betraktning, f.eks. inn griperens økonomiske situasjon *eller utvist passivitet* fra patenthaverens side. Det er ingen grense for hvor mye erstatningen kan lempes. I prinsippet er det ikke noe i veien for å sette erstatningen til null, selv om det ikke synes særlig praktisk»⁹⁰ (uth. her)

At erstatning i særskilte tilfeller kan settes til null er i overensstemmelse med den vide lempingsadgangen som eksisterer i den alminnelige erstatningsrett, jfr. skadeserstatningsloven § 5-2. I Rt-1992-453 (Furunkulosedommen) lempet Høyesterett statens ansvar til null for den ene av de skadelidende, blant annet på grunn av at bedriften burde tatt forholdsregler som kunne ha begrenset skaden.

Rettsvirkningene av patenthavers passivitet kan altså bli den samme enten man legger lempingsregelen eller de ulovfestede reglene om passivitetsutløst rettstap til grunn; nemlig fullstendig bortfall av erstatningen. Av denne grunn er det et spørsmål *om det er behov for de ulovfestede reglene* om passivitetsutløst rettstap ved siden av lempingsregelen i patentloven § 58.

Etter min mening kan det være et visst behov for å tillate bortfall av erstatningen etter begge regelsettene. Som det fremgår av det inntatte sitatet fra *Stenvik* ovenfor, synes det ikke særlig praktisk at en erstatning lempes så mye at den settes til null. Derimot er hovedregelen ved passivitetsutløst rettstap av obligatoriske rettigheter – slikt som et erstatningskrav – at *hele* kravet faller bort, i motsetning til lempingsregelen.

Som det fremgår av kap. 2 blir passivitetsvirkninger ofte statuert etter en konkret helhetsvurdering. En typisk situasjon kan være at patenthaverens passivitet skaper en berettiget forventning hos inn griperen om at hans handlinger ikke vil bli møtt med

---

⁹⁰ *Stenvik*, s. 429

sanksjoner. Dersom retten etter en konkret helhetsvurdering finner at det er skapt en beskyttelsesverdig forventning, kan det være grunn til å anvende passivitetsreglene i stedet for lempingsregelen. For øvrig er det etter min mening vanskelig å se at eksistensen av lempingsregelen på prinsipielt grunnlag utelukker anvendelsen av den ulovfestede passivitetsregelen.

4.2.2 Om forholdet til foreldelsesreglene

Krav på erstatning etter et patentinngrep er en fordring mot inngriperen som normalt foreldes etter tre år. Når en lov har såpass teknisk presise regler om bortfall av pengekrav, kan dette tilsi at de ikke kan suppleres med ulovfestede bortfallsregler.

At erstatningskrav kan bortfalle på grunn av rettighetshaverens passivitet, slo imidlertid Høyesterett fast i Rt-1998-398 (omtalt ovenfor), der førstvoterende uttalte at det «er lite tvilsomt» at en kreditor «ved handling kan miste sine rettigheter», uten at handlingen behøver å være uttrykkelig. Det følger også av Sigdaldommen at passivitetsvirkninger kan inntre også i de tilfeller der rettighetshaveren i utgangspunktet har en fast tidsfrist for å handle, selv om denne tidsfristen ikke er overskredet.⁹¹

Knoph mente også at passivitetsstandarden vil kunne gjelde ved siden av f.eks. hevdsreglene, reklamasjonsreglene og foreldelsesreglene, selv om det «har formodningen for seg at ordningen skal være uttømmende».⁹² Røed skriver at det er «klart» at foreldelsesreglene kan suppleres med ulovfestede passivitetsregler.⁹³

Dess klarere og kortere foreldelsesfristene er, dess mindre plass er det til de ulovfestede passivitetsvirkningene på dette området. Foreldelsesloven § 9 nr. 1 oppstiller en treårsfrist for foreldelse av erstatningskrav, der utgangspunktet er «den dag skadelidte fikk eller burde ha skaffet seg nødvendig kunnskap om skaden og den ansvarlige». At

---

⁹¹ To dommere dissenterte nettopp på det grunnlag at det ikke var plass til passivitetsregler ved siden av hevdslovens bestemmelser.

⁹² *Knoph*, s. 252 som henviser til Rt-1902-641

⁹³ *Røed*, s. 62f

foreldelsesfristen er såpass kort – tre år – ved erstatningskrav, betyr at det *i praksis* kan bli liten plass for ulovfestede passivitetsvirkninger.⁹⁴

4.2.3 Rettspraksis og rettslitteratur

Det synes ikke som om spørsmålet om bortfall av erstatning på grunn av patenthaverens passivitet har kommet på spissen i nordisk rettspraksis. Det er derfor grunn til å se på de beslektede rettsområder:

I Eidsivating lagmannsretts dom i saken LE-1989-542 (Diana) hadde Terje Høili AS solgt undertøy under navnet Diana, et varemerke som tilhørte konkurrenten Triumph. Lagmannsretten kom til at varemerkeinnhaverens passivitet ikke medførte at eneretten til merket var falt bort. Imidlertid medførte Triumphs passivitet at retten til erstatning var falt bort:

«Den forsinkelse som Triumph har gjort seg skyldig i, bør imidlertid etter omstendighetene få betydning for det erstatningskrav som er fremsatt. ... Lagmannsretten finner imidlertid at den som under slike omstendigheter krever erstatning, må ha en klar oppfordring til å reagere så snart som mulig. Man finner derfor at det ikke er grunnlag for å kreve erstatning for den tid som er gått etter protesten i 1987.»

Lagmannsretten slo fast at lemping av erstatningen var mulig etter tvistemålsloven § 192, men kom i stedet til at rettighetshaverens passivitet hadde medført at retten til erstatning var tapt. Retten henviser ikke til noen lovhjemmel for dette resultatet, og det må antas at retten bygget på de ulovfestede passivitetsregler.

I U 1998/576 H der det dreide seg om plagiat av møbler, var retten til erstatning bortfalt som følge av rettighetshaverens passivitet. I U 2003/421 SH kom Sør- og Handelsretten

---

⁹⁴ *Røed*, s. 65. Se imidlertid *Hørby Jensen*, s. 309, som skriver at norsk rettspraksis viser at en foreldelsesfrist på tre år «ikke er til hinder for anvendelse af passivitetsbetragtninger, jf. bl.a. [Rt-1996-407]»

til at eneretten til et varemerke var i behold, men at erstatningskravet var bortfalt på grunn av passivitet – selv om det (som i patentretten) ikke eksisterer noen lovhjemmel i varemerkeloven for slikt bortfall av rett. Imidlertid gjør forskjellene mellom kjennetegnsretten og patentretten at avgjørelsene ikke uten videre kan tas til inntekt for at rettsstilstanden er den samme i patentretten. Dessuten var foreldelsesfristen i Danmark tidligere lenger enn den er i Norge,⁹⁵ og var derfor trolig større plass til ulovfestede passivitetsvirkninger når det angår pengekrav, jfr. pkt. 4.2.2 i.f.

4.2.4 Vurdering og konklusjon

Det er klart at retten til erstatning ved immaterialkrenkelser kan falle bort i Tyskland og i Danmark. Imidlertid er, eller var, det i disse landene betraktelig lengre foreldelsesfrister enn i Norge. Et erstatningskrav er et pengekrav, og det vil derfor i norsk rett være naturlig å forholde seg til foreldelseslovens forholdsvis korte foreldelsesfrist når rettighetshaveren drøyer med å gjøre kravet gjeldende.

Likevel viser dommen i Diana-saken ovenfor at det kan være behov for å supplere foreldelsesreglene med ulovfestede passivitetsregler. Dette gjelder særlig når passiviteten ikke direkte rammes av foreldelsesreglenes ordning, som er innrettet på å ramme uvirksomhet tiden fra forfall skjer til fordringen innkreves.

Passivitetsreglene er en ulovfestet standard, uten klart fastlagte rettsvirkninger. Som omhandlet i kap. 2 er de ulovfestede passivitetsvirkningene som oftest basert på en konkret helhetsvurdering. I et tenkt tilfelle der en domstol kommer til at en patenthaver har utvist kvalifisert passivitet overfor et inngrep, synes det ikke å være vektige motargumenter mot at retten til erstatning kan falle bort alene – dersom dette er det mest rimelige i det konkrete tilfellet.

---

⁹⁵ Den alminnelige foreldelsesfrist var tidligere 20 år i Danmark. Fra 1.1.2008 er den alminnelige foreldelsesfrist tre år, jfr. *Hørby Jensen*, s. 309.

Spørsmålet har ikke vært oppe for norsk rett. Konklusjonen er derfor åpen. Men som det fremgår av det ovenstående, er det ikke noen grunn til å utelukke at *retten til erstatning kan falle bort* etter de ulovfestede passivitetsreglene.

4.3 Bortfall av enkelte sanksjoner

Det er ikke gitt at kvalifisert passivitet vil medføre at alle de sanksjoner som tilkommer patenthaveren vil falle bort samlet. Spørsmålet i dette avsnittet er om de enkelte sanksjoner kan falle bort separat.

Etter min gjennomgang av et større antall norske avgjørelser om passivitetsutløst rettstap, synes det som om rettsvirkningene av passivitet er tilpasset den konkrete situasjonen. Hørby Jensen synes å legge til grunn at virkningene av en immaterialrettighetsinnehavers passivitet ikke automatisk er at alle sanksjonene faller bort samlet: «Tilkommer der i en given situasjon den berettigede flere rettigheter, er vedkommendes passivitet ikke nødvendigvis ensbetydende med tab af alle disse rettigheder», og at «[i] relation til passivitet over for eksempelvis immateriale krænkelser vil tab af retten til at kræve erstatning som følge heraf heller ikke nødvendigvis indebære tab af selve eneretten til det immaterielle gode, jf. [U 1978/944 H].»⁹⁶ Hørby Jensen legger her til grunn et enerettsbegrep som tilsvarende en eksklusiv utnyttelsesrett.

I nordisk rettspraksis er det flere eksempler på at eneretten til et varemerke, dvs. at *retten til å kreve forbudsdom er i behold, mens passivitet har medført at retten til erstatning har falt bort*, se eksempelvis LE-1989-542.

I tysk patentrett er det hovedregelen at det normalt er erstatningskravet, herunder skadeserstatningskravet og berikelseskrav, som bortfaller. Retten til forbudsdom («Unterlassungsanspruch») kan imidlertid også bortfalle. Inngriperen kan da ikke nektes å utnytte oppfinnelsen, men prinsipielt må inngriperen betale patenthaveren en rimelig lisensavgift for den fremtidige bruken. Men også dette kravet kan bortfalle, når

---

⁹⁶ Hørby Jensen, s. 42

patenthaveren har vært passiv i særlig lang tid og det vil være urimelig at inngriperen skal betale slik lisensavgift.⁹⁷ Dette var tilfellet i Temperaturwächterdommen, omtalt ovenfor.

I de fleste tilfeller vil bortfall av rett til å kreve forbudsdom med virkning for fremtiden være det mest inngripende rettstapet for en patenthaver. I et slikt tilfelle vil det kanskje viktigste elementet av patenthavers enerett, nemlig den eksklusive utnyttelsesretten, være bortfalt. Det må derfor trolig være slik at denne retten normalt er den siste til å falle bort. Også Borchers legger dette til grunn for opphavsrettslige krenkelser, og skriver at det er «letter for retten at lade passivitetsbetragtningen slå igennem ved erstatningsudmålingen end ved forbudsbeføjelsen, U 78/944 SH (båds-krog).»⁹⁸

Et annet spørsmål er *om passivitet kan føre til bortfall av forbudsretten, uten at retten til erstatning faller bort*. Patentloven § 59 siste ledd kan kanskje ses på som et utslag av slike hensyn. Etter denne bestemmelsen kan retten «når helt særlige grunner foreligger» gi tillatelse til at inngriperen skal kunne forsette å råde over inngrepsgjensstanden. I så fall skal patentinnehaveren ha vederlag, og det skal settes «passende vilkår for øvrig».

Hensynene bak bestemmelsen synes først og fremst å være samfunnsøkonomiske betraktninger, ved at gjenstander av stor verdi ikke alltid bør kunne kreves ødelagt, men det er også antydning at hensynet til inngriperen kan bringes inn i vurderingen. Av forarbeidene fremgår det at bestemmelsen utelukkende kan brukes på gjenstander som allerede er produsert.⁹⁹ Bestemmelsen gir ikke noen rett for inngriperen til å fortsette å fremstille nye inngrepsgjensstander. Slik sett skiller bestemmelsen seg fra rettsvirkningene dersom retten til fullbyrdelsesdom er bortfalt på grunn av passivitet. Dersom denne retten er bortfalt, vil inngriperen kunne fortsette med sitt inngrep, også ved å produsere nye patentbeskyttede gjenstander.

---

⁹⁷ Kraßer, s. 899

⁹⁸ Borchers, s. 145, note 22.

⁹⁹ NUT 1963:6, s. 345

Patentloven § 59 siste ledd er bare ment å gjelde i unntakstilfeller. Hva som ligger i «helt særlige grunner» er ikke angitt i forarbeidene, men det kan vel tenkes at en patenthavers passivitet vil kunne være en slik særlig grunn.

Det kan ikke på prinsipielt grunnlag utelukkes at retten til forbuds-/fastsettelsesdom er bortfalt på grunn av passivitet, mens retten til erstatning består. Dommen inntatt i Rt-1893-481 (omtalt ovenfor) kan tjene som begrunnelse for et slikt syn. Imidlertid synes en slik situasjon vil være forholdsvis upraktisk. Ofte vil et spørsmål om tvangslisens være mer nærliggende i situasjoner der et slikt resultat synes rimelig. Dessuten vil § 59 siste ledd kunne komme til anvendelse.

4.4 Om TRIPS-avtalen er til hinder for passivitetsutløst rettstap av sanksjoner

Dersom retten til å kreve forbudsdom faller bort, vil dette medføre at inngriperen kan fortsette å bruke inngrepsgjenstanden. Dette vil være en innskrenkning av patenthaverens enerett til patentet. Spørsmålet er om dette er i strid med TRIPS-avtalen

Etter TRIPS-avtalen art. 28 skal et patent gi patenthaveren en eksklusiv rett til å forhindre at en tredjemann kan utnytte den patenterte oppfinnelsen. Dersom retten til å kunne forhindre dette, dvs. rett til å kreve forbudsdom, er bortfalt, må dette følge av et unntak fra denne hovedregelen.

TRIPS-avtalen inneholder ingen bestemmelser som regulerer virkningen av rettighetshaveres passivitet, og spørsmålet kan trolig reguleres nasjonalt. Så vidt jeg kan se, har ingen av de forfattere som har behandlet passivitetsvirkninger i forbindelse med patentinngrep tatt opp spørsmålet, med unntak av Tina Steinke som berører temaet i *Die Verwirkung im Immaterialgüterrecht*. Så vidt jeg kan se, er spørsmålet heller ikke berørt i *Gervais'* kommentar til TRIPS-avtalen. Dette kan tyde på at passivitetsvirkninger ikke anses å være i strid med konvensjonen.

Steinke gir uttrykk for at en begrensning eventuelt må følge av art. 30, som gir en generalklausulaktig begrensning på medlemsstatenes rett til å gi bestemmelser om

innskrenkinger i patenthaveres enerett.¹⁰⁰ Bestemmelsen gir medlemsstatene rett til å fastsette begrensede unntak fra de eksklusive rettigheter som gis ved et patent, forutsatt at unntakene ikke i urimelig grad er i strid med en normal utnyttning av patentet og ikke skader patentinnehaverens legitime interesser på en urimelig måte, samtidig som det tas hensyn til tredjemanns legitime interesser. Steinke er av den oppfatning at regler om passivitetsvirkninger («die Verwirkung») kan utformes fritt i nasjonal lovgivning, så lenge de ikke strider mot den interesseavveining som art. 30 legger opp til.

Det er vanskelig å se at passivitetsvirkninger i seg selv strider mot TRIPS-avtalen. Det kan likevel tenkes at strenge passivitetsregler kan stride mot art. 30, fordi de vil «unreasonable conflict the legitimate interests of the patent owner». Dette kan være tilfellet der passivitetsvirkninger inntreffer etter en kort tidsperiode, og i en form for motstrid med de grunnleggende prinsipper som patentretten legger opp til; at patenthaver fritt kan velge når og mot hvem han vil gjøre sin rett gjeldende. I overensstemmelse med den restriktive anvendelse av passivitetsreglene som jeg har antydnet ovenfor, har jeg vanskelig for å se at slike regler vil skade patentinnehaverens legitime interesser på en urimelig måte.

---

¹⁰⁰ Steinke, s. 64

5 Den konkrete anvendelse av de allmenne passivitetsreglene i patentretten

I kap. 3 og 4 har jeg behandlet spørsmålet om de allmenne passivitetsreglene kan medføre bortfall av eneretten til et patent – og besvart dette bekreftende. I dette kapittelet er temaet den konkrete anvendelsen av de allmenne passivitetsreglene i patentinngrepssaker.

5.1 De sentrale vurderingsmomentene

Passivitetsutløst rettstap er basert på domstolskapt rett. Den sentrale norske rettslitteraturen om emnet er av eldre dato, og Høyesterett har ikke uttrykkelig formulert faste vilkår for når passivitet får rettsfortapende virkning.

Derfor er det naturlig til å se på hva som er utledet av rettspraksis i litteraturen. Den nyeste nordiske fremstilling om emnet er Hørby Jensens *Retsfortabende passivitet*. Hun tar utgangspunkt i at passivitetsvirkninger inntreffer når fire faktiske forhold («betingelser») er til stede, se pkt. 2.2.5. Disse betingelsene fravikes kun i spesielle tilfeller.¹⁰¹

Som det fremgår av kap. 2 ovenfor, synes Høyesterett å foreta en konkret helhetsvurdering av sakens momenter i passivitetstilfeller. Uansett om de er å anse som absolutte vilkår eller ikke, vil de fire «betingelsene» være viktige vurderingsmomenter i en sak om en patenthaver har mistet retten til å reise innsigelser mot, og krav på grunnlag av, et patentinngrep. Jeg disse sentrale momentene som utgangspunkt for den videre drøftelse, og vil også drøfte løpende hvorvidt de er å anse som vilkår for rettstap.

---

¹⁰¹ Hørby Jensen, s. 105

To av de sentrale vurderingsmomentene er knyttet opp mot rettighetshaverens forhold; nemlig hans kjennskap til inngrepet (pkt. 5.1.1) og uvirksomhet (5.1.2). De to andre er knyttet opp mot forhold på den forpliktetes (inngriperens) side, nemlig inngriperens gode tro (5.1.3) og innrettelse (5.1.4).

Som det fremgår ovenfor, må det legges til grunn at anvendelsen av passivitetsreglene i patentinngrepssaker må være noe restriktiv. Dette følger av de grunnleggende hensyn bak patentreglene. Derfor er det ikke gitt at de vurderingene som er gjort på andre rettsområder er helt overførbare til patentretten. Likevel synes Høyesterett å drøfte de samme momentene på de fleste rettsområder, selv om det på visse områder synes å være en strengere anvendelse enn på andre.

5.1.1 Patenthaverens kjennskap til inngrepet

Selv om en patenthaver kan sies å forholde seg passiv allerede fra det tidspunkt det iverksettes et inngrep, kan denne passiviteten normalt ikke tillegges rettsvirkning. For at patenthaveren overhodet skal ha mulighet for å reagere, og derfor sies å være passiv når han ikke gjør det, må han ha kjennskap til inngrepet.¹⁰² På andre rettsområder synes dette å være (forutsetningsvis) lagt til grunn av Høyesterett i Rt-1960-388 (Crossed Fish), Rt-1992-352 (Sigdaldommen) og Rt-1997-1929, samt vektlagt i Rt-1998-389.

Knophs formulering av passivitetsstandarden forutsetter at det er noe å bebreide rettighetshaveren for hans passivitet,¹⁰³ og ifølge Knoph kan man som regel bare «bebreide rettighetshaveren uvirksomheten når han har vært i «ond tro», d.v.s. har visst om både retten og den tilstand som står i strid med den.»¹⁰⁴ Også Cervin mener at det normalt er en betingelse for passivitetsvirkninger rettighetshaveren har hatt kunnskap om inngrepet.¹⁰⁵

---

¹⁰² Se *Hørby Jensen*, s. 103, for en allmenn formulering.

¹⁰³ *Knoph*, s. 240

¹⁰⁴ *op.cit.*, s. 244

¹⁰⁵ *Cervin*, s. 126.

Normalt vil det altså være en betingelse *at patenthaveren har hatt kjennskap til inngrepet* for at det skal statueres passivitetsvirkninger.¹⁰⁶

Denne betingelsen er oppfylt når patenthaver har *positiv kjennskap* til inngriperens aktiviteter, *og* at disse står i strid med hans patentrett.

Ofte kan det være vanskelig å fastslå om det foreligger et patentinngrep. I en fase der patenthaveren forsøker å klarlegge dette spørsmålet, kan han normalt ikke sies å ha den tilstrekkelige kunnskap som gjør at han må reagere. Det vil først være fra det tidspunkt hvor patenthaveren har konstatert at han mener at det foreligger et patentinngrep at han kan sies å forholde seg passiv.

Hensynet til inngriperens innrettelse (en side av *status quo*-hensynet) er et sentralt moment bak passivitetsreglene. Innrettelsesmomentet vil veie tungt i de tilfeller der passiviteten må sies å være illojal. Illojal passivitet vil kunne foreligge i de tilfeller der patenthaveren har positiv kjennskap om en konkurrents inngrep, men likevel lar være å hevde sin rett, fordi han håper at konkurrenten pådrar seg større kostnader i forbindelse med utnyttelsen av oppfinnelsen før han griper inn.

Dessuten kan rettighetshavers uvitenhet trolig sidestilles med positiv kjennskap når han *burde ha hatt kjennskap* til inngrepet og at det er rettsstridig.¹⁰⁷ Dette synes å følge forutsetningsvis av en rekke avgjørelser, eksempelvis Crossed Fish-dommen og Sigdaldommen.

For eksempel kan en patenthaver som bruker urimelig lang tid på å skaffe seg positiv kjennskap om inngrepet bli bedømt som om han faktisk hadde skaffet seg slik kunnskap. Premissene i Rt-1998-989 (på s. 1002) gir uttrykk for et slikt syn.

---

¹⁰⁶ Cervin skriver i 1960 at «Enda påträffade undantag är [Rt-1928-317], där man på grund av förhollandets långvarighet bortsåg från kravet på kundskap», se *Cervin*, s. 126.

¹⁰⁷ *Knoph*, s. 244 (henviser til Rt-1934-613, Rt-1937-436, Rt-1937-544), og *Hørby Jensen*, s. 105.

Flere bestemmelser i foreldelsesloven, f.eks. §§ 9 nr. 1 og 10 nr. 1, likestiller det at fordringshaveren burde ha skaffet seg kjennskap til fordringen med positiv kjennskap om dens eksistens. Disse bestemmelsene kan ses som et utslag av slike hensyn – at uaktsom uvitenhet bør sidestilles med positiv kjennskap. I Crossed Fish-dommen legger Høyesterett til grunn at varemerke innehaveren hadde reagert så snart han hadde kjennskap til inngrepet. Likevel utelukket ikke dette passivitetsvirkninger, blant annet fordi det var spørsmål om rettighetshaveren burde ha visst om det konkurrerende merke tidligere.

Et viktig moment der rettighetshaveren ikke har hatt kjennskap om sin rett, er om han kan bebreides for at han ikke visste om den. I Sigdaldommen er imidlertid flertallets premisser litt uklare på om rettighetshaveren kunne bebreides for sin uvitenhet – i alle fall var det i svært begrenset grad. Denne avgjørelsen kan derfor være et unntak fra hovedregelen om at det kreves kunnskap eller uaktsom uvitenhet på rettighetshaverens side.

At uaktsom uvitenhet sidestilles med positiv kjennskap, foranlediger spørsmålet om patenthaver har en *undersøkelsesplikt*. Både Knoph, Cervin og Hørby Jensen synes å mene at det foreligger en viss undersøkelsesplikt for rettighetshaveren. Om undersøkelsesplikt etter foreldelsesloven § 10 nr. 1 uttalte Kjæremålsutvalget i Rt-1993-911 at bestemmelsen «forutsetter en helhetsvurdering av innkrevingssituasjonen der arten og hyppigheten av de undersøkelser som bør foretas må vurderes i forhold til kostnader, muligheten for et positivt resultat med videre».

I enkelte tilfeller vil det foreligge en foranledning for patenthaver å foreta undersøkelser for å klargjøre om det foreligger et inngrep. For eksempel kan en innehaver av et legemiddelpatent få en foranledning til å undersøke hvorvidt det foreligger et patentinngrep, dersom han er kjent med at en konkurrent har søkt om markedsføringstillatelse for et tilsvarende produkt.

Det kan ikke stilles særlig strenge krav til patenthavers undersøkelsesplikt. Hovedregelen må være at det er en potensiell inngriper som må være aktsom og undersøke om han gjør inngrep i en annens patent – ikke at patenthaver har plikt til å

undersøke hvorvidt andre gjør inngrep i hans patent. Likevel kan det tenkes at en patenthaver ikke lenger er i aktsom god tro når han har hatt en klar foranledning til å gjøre slike undersøkelser.

5.1.2 Patenthaverens manglende handling

For at det skal bli tale om passivitetsvirkninger, er det selvsagt at *det må foreligge en eller annen manglende handling* fra patenthaveren etter at han fikk eller burde fått kjennskap til inngrepet. Hvor lang denne passiviteten må være før han lider rettstap, for eksempel bortfall av retten til å kreve fastsettelses- eller forbudsdom, er ikke klart.

Imidlertid synes det klart at dersom patenthaveren reagerer så raskt som det er rimelig å gjøre, så vil det være liten plass for passivitetsutløst rettstap. En slik tankegang er synlig i Høyesteretts premisser i Rt-1985-1054. Høyesterett avviste at retten til å protestere mot foretaksnavnet Cederwall Auto var gått tapt, alene på grunn av at passiviteten ikke var lang nok. Førstvoterende uttalte at: «Etter min mening handlet ankemotpartene så raskt som det med rimelighet kan forventes. Noen avveining mellom partenes interesser finner jeg ikke grunn til å gå inn på». I Rt-1998-398 synes Høyesterett å avvise passivitetsvirkninger fordi passiviteten ikke var lang nok.

I passivitetstilfeller vil det ofte være et sentralt moment *om rettighetshaver har ventet bebreidelsesverdig lenge med å gjøre retten gjeldende*. Knophs formulering av passivitetsstandarden forutsetter at rettighetshaveren har vært passiv ved å unnlate å handle, og at passiviteten kan bebreides ham.¹⁰⁸ Også Hagstrøm forutsetter at det er utvist passivitet, og at det er utilbørlig at retten ikke er gjort gjeldende på et tidligere tidspunkt.¹⁰⁹ Det er selvsagt at det normalt er mer å bebreide rettighetshaverens dess lengre tid han venter.

Knoph var av den oppfatning at passivitet i patentsaker normalt måtte være langvarig for at den skulle få rettstapsvirkninger: «Hvis eneretten alt er krenket når

---

¹⁰⁸ Knoph, s. 240

¹⁰⁹ Hagstrøm, s. 778

rettighetshaveren blir opmerksom på saken, skal det meget til før passiviteten får betydning, hvis den ikke med rette kan tolkes som et samtykke, eller det er gått meget lang tid før rette eier griper inn».¹¹⁰ Som det fremgår ovenfor, gir Knoph uttrykk for en holdning som tilsier at det er en meget restriktiv anvendelse av passivitetsreglene i patentretten.

I dansk rett har passivitet helt ned til 9 dager blitt tillagt rettsvirkning, mens passivitet helt opp til 18 år ikke har kommet rettighetshaveren til skade. Dette viser at det er vanskelig å si noe spesielt om hvor lang passiviteten må være for å ha rettsvirkninger. Imidlertid synes det som om det i patentinngrepssaker kreves en passivitet som ligger i det øvre sjikt av det som er vanlig. I den ovenfor omtalte U 2007/2277 V (Gyllespreder) gikk det 8 år fra kravet om forbudsdom ble trukket, til det ble reist på nytt. Patenthaveren hadde derfor mistet sin rett til å kreve forbudsdom. I U 1964/638 (Kissendrup) ble det ikke tale om passivitetsvirkninger, til tross for over 6 års passivitet. I den tyske Temperaturwächterdommen var det snakk om et meget langt tidsrom, 14 års passivitet.

Trolig tilsier patentrettens egenart at tidsperioden må være lenger enn på varemerkerettens, opphavsrettens og markedsføringsrettens område. I en dansk høyesterettsdom inntatt i U 1965/447 H var det skarp dissens (tre-to) om en opphavsrettsinnehavers passivitet medførte rettsstap. Fem års passivitet var i denne saken ikke nok til at rettighetshaveren hadde tapt sin rett til å påtale inngrepet.

Hvor langt tidsrom uvirksomheten må strekke seg over, blir et konkret vurderingsspørsmål. Dersom *den passive har spekulert* i at tidsforløpet skulle medføre en endret situasjon kan være et moment som spiller inn på denne vurderingen.¹¹¹ Også muligheten for spekulasjon må kunne tillegges vekt.

I Rt-1996-1463 var det spørsmål om et utløsningskrav var falt bort etter den lovfestede passivitetsregelen i selskapsloven § 2-32 nr 4. Høyesterett kom til at kravet var tapt, og

---

¹¹⁰ Knoph, s. 267

¹¹¹ Hørby Jensen, s. 145f

henviste til at dersom det «[i]nnrømmes en for lang frist for å kreve utløsning, vil det kunne åpne for en spekulasjonsadgang i å vente og se an hvordan markedet utvikler seg.»

Tilsvarende hensyn må kunne tillegges en viss vekt i patentretten. Dersom den passive patenthaver bevisst har spekulert i at tiden skal medføre en forandret situasjon (f.eks. ved at inngriperen skal påvise en måte å utnytte oppfinnelsen kommersielt), kan dette påvirke vurderingen av hvor lenge han kan forholde seg uvirksom.

Det er et spørsmål om såkalte «cease-and-desist letters» som ofte sendes ut ved angivelige patentkrenkelser alltid vil avbryte passivitetsperioden. Utgangspunktet er at det er *tilstrekkelig å hevde sin rettighet i ord for å avbryte passivitetsperioden*. Likevel kan det enkelte ganger etter omstendighetene være grunn til å kreve en annen aktivitet fra rettighetshaveren, f.eks. rettslige skritt.¹¹²

Det er etter min mening ikke gitt at en passivitetsperiode avbrytes en gang for alle. Et konstruert eksempel: Patenthaver (P) tar etter noen års passivitet endelig bladet fra munnen, og sender et brev til inngriperen (I) der han hevder at det foreligger et inngrep i hans patent. Kravet avvises fra I, og P lar det deretter gå flere nye år før han tar ytterligere skritt i saken. Etter omstendighetene kan protesten miste sin virkning, og P anses som passiv enten i hele perioden eller i det tidsrommet som har gått etter protesten ble sendt.

Som det fremgår av det ovenstående, vil skillet mellom vurderingene av patenthaverens kjennskap til inngrepet og hans uvirksomhet kunne bli uklart – fordi spørsmålet om han kan bebreides for sin uvitenhet om inngrepet ofte sammenfaller med spørsmålet om han kan bebreides for sin uvirksomhet. Det er ikke alltid at det vil fremgå et skarpt skille mellom disse drøftelsene, men prinsipielt synes det å være to ulike vurderingsmomenter, der graden av bebreidelsesverdighet er relevant for vurderingen av begge.

---

¹¹² *Knoph*, s. 244

5.1.3 Inngriperens gode tro

Hensynene bak passivitetsreglene tilsier at det kun er når den forpliktete er i god tro at det kan statueres passivitetsvirkninger. Dette er i følge Hørby Jensen og Cervin et vilkår for passivitetsutøst rettstap (sistnevnte mener at det kan fravikes i unntakstilfeller).¹¹³ Også Knoph vektlegger dette momentet.¹¹⁴ Med god tro menes her at *inngriperen ikke vet at han utnytter en oppfinnelse på en måte som strider mot patenthaverens rett*.

Inngriperens gode tro kan enten være opprinnelig, eller skapt ved etterfølgende forhold.

Når det gjelder inngriperens *opprinnelige gode tro*, kan denne være basert på ulike omstendigheter. Et eksempel er at inngriperen ikke vet at hans utnyttelse medfører et patentinngrep, fordi han ikke kjenner til patenthaverens patent. Dette kan karakteriseres som faktisk villfarelse. Det er et spørsmål om også rettsvillfarelse kan medføre at en inngriper må sies å være i god tro. Sondringen mellom faktisk villfarelse og rettsvillfarelse har trolig liten relevans i patentinngrepssaker, siden det normalt må være et krav om aktsomhet, se nedenfor. Det kan imidlertid tenkes at det må stilles et strengere aktsomhetskrav ved rettsvillfarelse enn ved faktisk villfarelse.¹¹⁵

Det er kanskje såkalt *etterfølgende god tro* som er mest aktuelt i patentretten. Ved at patenthaver unnlater å fremsette krav om sanksjoner etter et patentinngrep, kan han etter omstendighetene skape en formodning hos inngriperen om at slike krav heller ikke vil bli fremmet.¹¹⁶ Dette var f.eks. tilfellet i den tyske Temperaturwächterdommen.

Det kan her trekkes en analogi fra pengekravsretten. Dersom fordringshaver lar tiden gå uten å kreve inn en omstridt fordring, er det antatt at dette er et sterkt moment for å anse kravet som oppgitt.¹¹⁷ Tilsvarende betraktninger kan etter omstendighetene legges til grunn i patentretten selv om forholdene er forskjellige. Som oftest vil krav om

---

¹¹³ Hørby Jensen, s. 83 og Cervin, s. 131ff (omtalt i Hørby Jensen, s. 83)

¹¹⁴ Knoph, s. 245

¹¹⁵ I denne retning Stenvik, s. 423, ang. aktsomhetsvurderingen etter patentloven § 58 første ledd.

¹¹⁶ Se Hørby Jensen, s. 94, Knoph, s. 245. Tysk rett, se Nirk/Ullmann, s. 144, engelsk rett se Bently/Sherman, s. 1108.

¹¹⁷ Hagstrøm, s. 778

sanksjoner etter patentinngrep på en eller annen måte være omstridt. I en innledende fase vil patenthaver (P) ofte sende et brev med krav om opphør av det han oppfatter som et patentinngrep. Dersom dette kravet blir bestridt fra inngriperens side, og P ikke følger opp over et lengre tidsrom, typisk flere år, kan det skapes en beskyttelsesverdig formodning hos inngriperen om at P anser at det ikke foreligger et patentinngrep, eller ikke vil kreve sanksjoner. Slik kan det skapes en etterfølgende god tro hos inngriperen, selv om han visste at hans aktiviteter i utgangspunktet befant seg i et usikkert forhold til P's patentrett. Alle omstendigheter kan her tas i betraktning, f.eks. kan denne formodningen styrkes etter hvert som tiden går. Det kan imidlertid tenkes at inngriperen i et slikt tilfelle selv må ta initiativ til å få klarhet i situasjonen.

Det er nettopp den formodningen som skapes som synes å være et avgjørende moment i læren om «Verwirkung», og som ligger bak prinsippet om «acquiescence» i engelsk equityrett. Også Hagstrøm legger avgjørende vekt på at rettighetshaveren «har utvist passivitet som måtte gi den annen part rimelig grunn til å gå ut i fra at retten ikke ville bli gjort gjeldende».¹¹⁸

Høyesterett ga i Rt-2004-41 uttrykk for at god tro hos den forpliktete er et vilkår for passivitetsvirkninger. Førstvoterende uttalte at «[e]t vilkår må under enhver omstendighet være ... at det er skapt en berettiget forventning om at motparten vil avstå fra å kreve skifteoppgjør». Tilsvarende tankegang gjenfinnes i Rt-1992-295. I Rt-1990-189 hadde den forpliktete ikke noen berettiget grunn til å basere seg på at kravet var oppgitt, og dette utelukket passivitetsvirkninger. Også i Rt-1992-352 (Sigdaldommen) – der hytteeiernes gode tro var opprinnelig – synes flertallet å oppstille et vilkår om god tro hos de forpliktete for å statuere passivitetsvirkninger.

Av det ovenstående fremgår det at god tro hos inngriperen normalt er et vilkår for passivitetsvirkninger, også i patentinngrepssaker.

---

¹¹⁸ l.c.

Uansett om inngriperens gode tro er opprinnelig eller etterfølgende, må det trolig stilles et krav til at den er *aktsom*.¹¹⁹ Når en inngriper i et patent er i aktsom god tro, er det vanskelig å si noe konkret om. Det kan tenkes at man på visse områder må stille et noe høyere aktsomhetskrav enn på andre. For eksempel må trolig en inngriper som opererer i en høyteknologisk bransje der patentering av oppfinnelser er utbredt, finne seg i å bli bedømt strengere enn en inngriper som opererer i en lavteknologisk bransje der patentering ikke er vanlig og som er i det nedre sjikt av hva som er å anse som næringsvirksomhet. I enkelte bransjer kan det kanskje være nesten umulig for en inngriper å befinne seg i en aktsom god tro, dersom patentering av teknologi er vanlig, og bransjen og teknologien er oversiktlig.

Dersom en patentinngriper skal pålegges erstatningsansvar etter patentloven § 58 første ledd, er det nødvendig at inngriperen forsettlig eller uaktsomt har gjort inngrep i et patent – dvs. at han visste eller burde visst at hans utnyttelse var beskyttet av en annens patent. Derfor vil en vurdering av inngriperens skyldkravet etter § 58 første ledd ofte være helt sammenfallende med vurderingen av inngriperens kunnskap etter passivitetsreglene. Rettspraksis om denne bestemmelsen kan derfor være en aktuell rettskilde ved vurderingen av inngriperens gode tro.¹²⁰

5.1.4 Inngriperens faktiske innrettelse

Et av de grunnleggende hensyn bak alle regler som begrunner rettstap når rettighetshaveren har forholdt seg passiv, er å beskytte den forpliktedes innrettelse. Det er derfor naturlig å oppstille et vilkår om at *den forpliktete faktisk har innrettet seg* etter at rettigheten ikke ville bli gjort gjeldende for at det skal kunne inntre passivitetsvirkninger.

I Rt-2004-41 ble innrettelse lagt til grunn som et vilkår for passivitetsvirkninger. Også i Crossed Fish-dommen, i Rt-1988-1199 og i Sigdaldommen la Høyesterett betydelig vekt på innrettelsen hos den forpliktete. I saker om immaterialrettskrenkelser har også

---

¹¹⁹ Hørby Jensen, s. 85ff med videre henvisninger til bl.a. Falkanger og Cervin.

¹²⁰ Se Stenvik, s. 421ff for mer om aktsomhetsvurderingen etter patentloven § 58 første ledd.

danske domstoler lagt betydelig vekt på inngriperens innrettelse. Tilsvarende var det et avgjørende moment i Temperaturwächterdommen.

Derimot er det vanskelig å finne dommer som uttrykkelig avviser passivitetsvirkninger med henvisning til manglende innrettelse. Likevel er det ut i fra de grunnleggende hensyn bak passivitetsregelen vanskelig å se at det kan statueres passivitetsvirkninger dersom det overhodet ikke foreligger noen innrettelse fra den forpliktedes side. Hørby Jensen fremhever imidlertid at det må stilles «meget begrensede krav til den forpliktedes indrettelse.»¹²¹

I patentinngrepssaker der inngriperens gode tro er etterfølgende (når det er skapt en berettiget forventning om at rettigheten ikke ville bli gjort gjeldende) vil vilkåret om innrettelse trolig alltid være oppfylt – nettopp fordi inngriperen har fortsatt med inngrepet. Imidlertid kan vekten av dette momentet variere. I patentsaker vil både patenthaver og inngriper kunne ha utført betydelige investeringer og forretningsmessige disposisjoner i den tro at de har en (ene-)rett til å utnytte oppfinnelsen. Det kan etter min mening ikke bli tale om at patenthavers rett til å kreve f.eks. forbudsdom er falt bort fordi inngriperen har gjort større investeringer enn patenthaveren. Selv om en patenthaver ikke selv har gjort noen investeringer, kan han ha innrettet seg på at ingen andre kan utnytte oppfinnelsen, og lagt en forretningsstrategi etter dette.

Økonomisk tap hos den forpliktete som følge av rettighetshaverens passivitet er trolig ikke noe vilkår for passivitetsvirkninger.¹²² Likevel kan det være et vurderingsmoment. Når en rettighetshaver forholder seg passiv, kan dette hindre at den forpliktete får ivaretatt sine rettigheter og ressurser på best mulig måte, fordi han innretter seg etter en situasjon som ikke stemmer. Økonomisk tap som følge av dette vil dette kunne tale for passivitetsvirkninger. Et slikt resonnement er tydelig i Rt-1992-295 (Custos-dommen), men førstvoterende synes å avvise at økonomisk tap er et vilkår for passivitetsvisninger.

---

¹²¹ Hørby Jensen, s. 127

¹²² op.cit., s. 134ff

I patentinnngrepssaker vil økonomisk tap hos inngriperen som følge av patenthavers passivitet være et moment som taler for at rettstapsvirkninger. Dersom en inngriper har innrettet seg på at patenthaveren ikke vil fremme noen krav på grunnlag av et patentinnngrep, vil han kunne lide store økonomiske tap på grunn av patenthaverens passivitet, f.eks. i form av tapte investeringer.

5.2 Andre vurderingsmomenter

De sentrale vurderingsmomentene ovenfor er etter mitt skjønn *innbyrdes relative*. Med det mener jeg at dersom et moment taler sterkt i en retning, kan dette veie opp for at et annet av momentene (eller «vilkårene») knapt er oppfylt.

For eksempel vil en meget langvarig passivitet kunne «veie opp» for at inngriperen ikke har vært fullt så aktsom, fordi den langvarige passiviteten har styrket hans gode tro og bidratt til at innrettelsen har blitt større. Videre kan meget langvarig passivitet medføre at man ser bort i fra kravet om rettighetshaverens kunnskap, se Rt-1928-317. En slik relativitet er synlig i Sigdaldommen, der rette eier kun i meget begrenset grad (om noen) kunne bebreides uvitenheten om sin rett. Dette ble likevel ansett som tilstrekkelig. Det var gått et meget langt tidsrom, og de forpliktete hadde i god tro og med betydelige investeringer innrettet seg på at grunneierens rett ikke eksisterte. På samme måte kan kortvarig passivitet lede til rettstap der inngriperen har særlig god grunn til å anta at rettigheten ikke vil bli gjort gjeldende, og har innrettet seg etter dette med betydelige investeringer.

I tillegg til de sentrale momentene ovenfor, må også andre vurderingsmomenter kunne komme inn i bildet.

Kravets størrelse kan påvirke vurderingen av de andre sentrale momentene. For eksempel kan kravets størrelse påvirke vurderingen av hvorvidt den forpliktete er i god tro. Dess større kravet er, desto mer skal det til for at den forpliktete skal kunne anse rettighetshaverens passivitet som en oppgivelse av kravet. Slik tankegang ble blant annet lagt til grunn i Rt-2004-41 og i Rt-1998-989. I sistnevnte avgjørelse uttalte førstvoterende ved vurderingen av den forpliktetes etterfølgende gode tro at: «Kravet

gjaldt et meget betydelig beløp som det måtte ha formodningen mot seg at CBK ikke ville forfølge videre». I BKN-89042 var kravets beskjedne størrelse et moment som tilsa at den forpliktedes uvitenhet om det var aktsom. I patentretten er det trolig vurderingen av inngriperens etterfølgende gode tro der dette momentet er mest aktuelt. Dersom en patenthaver har gitt klare signaler om at han mener seg berettiget til et større erstatningskrav på grunn av et patentinngrep, skal det en del til før inngriperen kan tolke hans uvirksomhet som en frafallelse av kravet.

Patentprosesser er ofte omfattende og svært kostnadskreven. Arnholm synes å mene at *den passives økonomiske evne* skal tillegges vekt ved vurderingen av hans passivitet,¹²³ med henvisning til Rt-1933-511, mens Knoph synes avvisende til dette.¹²⁴ Som oftest vil det i patentsaker være tilstrekkelig å sende et såkalt «cease-and-desist letter» for å avbryte passivitetsperioden, og dette krever små kostnader. Men som det fremgår ovenfor, kan det tenkes situasjoner der det må kreves et rettslig skritt. I slike tilfeller kan det etter min mening være grunn til å legge vekt på det faktum at patentinngrepssaker kan være meget kostnadskreven å føre for retten. Dessuten kan patenthaverens manglende økonomiske evne til å gjennomføre en undersøkelse av hvorvidt det foreligger et patentinngrep virke inn på vurderingen av hans undersøkelsesplikt.

Partenes innbyrdes relasjoner kan påvirke vurderingen av rettighetshaverens passivitet, og klanderverdigheten av denne. Selv om rettighetshaveren ikke befinner seg i et egentlig avhengighetsforhold til den forpliktede, kan han ønske å verne om forbindelsen til denne, og forklare sin passivitet med dette.¹²⁵ Hørby Jensen henviser om dette til Høyesteretts premisser i Rt-1934-878. I Rt-2004-41 synes partenes spesielle relasjon å tale i mot passivitetsvirkninger.

Også en *parts status* (f.eks. om parten er profesjonell eller forbruker) kan påvirke vurderingen av blant annet aktsomhet og reaksjonstid, se eksempelvis Rt-1998-989.

---

¹²³ Arnholm, *Privatrett I*, s. 317

¹²⁴ Knoph, s. 244

¹²⁵ Hørby Jensen, s. 154

Imidlertid tror jeg dette er et moment som vil ha begrenset vekt i patentinngrepssaker, der både patenthaveren og inngriperen normalt er næringsdrivende. Men, som nevnt ovenfor, kan graden av profesjonalitet hos partene kunne virke inn på vurderingen av deres handlinger.

Videre kan *antallet berørte parter* ved rettighetshaverens passivitet motivere rettsanvenderen til å komme til et bestemt resultat. «Særlig tungt vil passiviteten veie i rettsforhold der flere har innrettet seg etter det forhold som bestrides i ettertid», skriver Hagstrøm.¹²⁶ Som det fremgår ovenfor, legger jeg til grunn at en patenthavers passivitet overfor én inngriper ikke kan medføre passivitetsvirkninger overfor et annet inngrep. Dette momentet vil etter min mening derfor ha svært begrenset vekt i patentinngrepssaker.

---

¹²⁶ Hagstrøm, s. 776

6 Kildeliste

6.1 Litteraturliste

Forkortelse	Forfatter, tittel og utgivelsesopplysninger
<i>Arnholm</i>	Arnholm, Carl Jacob, <i>Passivitetsvirkninger</i> , Oslo 1932
<i>Arnholm, Privatrett I</i>	Arnholm, Carl Jacob, <i>Privatrett I</i> , Oslo 1964
<i>Augdahl</i>	Augdahl, Per, <i>Den norske obligasjonsrets almindelige del</i> , 5. utgave, Oslo 1978
<i>Bently/Sherman</i>	Bently, Lionel og Brad Sherman, <i>Intellectual Property Law</i> , 2nd edition, Oxford 2004
<i>Bernitz</i>	Bernitz, Ulf, m.fl., <i>Immaterialrätt</i> , 6. upplagan, Stockholm 1998
<i>Borcher</i>	Borcher, Erling, <i>Produktefterligninger</i> , 1. udgave, København 1995
<i>Bryn</i>	Bryn, Alf B., <i>Patentloven med kommentarer</i> , Oslo 1938
<i>Cervin</i>	Cervin, Ulf, <i>Om passivitet inom civilrätten</i> , Stockholm 1960
<i>Cornish</i>	Cornish, W.R., <i>Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights</i> , 4th edition, London 1999
<i>Essén</i>	Essén, Erik W., <i>Firmarätt</i> , 3. upplagan, Stockholm 1998
<i>Falkanger</i>	Falkanger, Aage Thor, <i>God tro</i> , Oslo 1999
<i>Gervais</i>	Gervais, Daniel, <i>The TRIPS Agreement: Drafting History and Analysis</i> , 2nd edition, London 2003
<i>Hagstrøm</i>	Hagstrøm, Viggo, <i>Obligasjonsrett</i> , 3. opplag, Oslo 2004
<i>Holm</i>	Holm, Lars Marius, <i>Det passivitetsutløste rettstap</i> , spesialoppgave ved juridisk fakultet, Universitet i Oslo, 2004
<i>Hørby Jensen</i>	Hørby Jensen, Camilla, <i>Retsfortabende passivitet – hvorfor, hvordan, hvornår</i> , København 2007

<i>Knoph</i>	Knoph, Ragnar, <i>Rettslige standarder</i> , Oslo 1948
<i>Knoph, Åndsretten</i>	Knoph, Ragnar, <i>Åndsretten</i> , Oslo 1936
<i>Kogtvedgaard</i>	Kogtvedgaard, Mogens, <i>Immaterialrettspositioner</i> , København 1965
<i>Kogtvedgaard, Lærebog</i>	Kogtvedgaard, Mogens, <i>Lærebog i immaterialret</i> , 7. udgave v/ Jens Schovsbo, København 2005
<i>Kogtvedgaard/Østerborg</i>	Kogtvedgaard, Mogens og Lise Østerborg, <i>Patentloven</i> , 2. reviderede udgave, København 1979.
<i>Kraßer</i>	Kraßer, Rudolf, <i>Patentrecht</i> , 5. Auflage, München 2004
<i>Lassen/Stenvik</i>	Lassen, Birger Stuevold og Are Stenvik, <i>Oversikt over norsk varemerkerett</i> , Bind I, 2. utgave, Oslo 2003.
<i>Levin</i>	Levin, Marianne og Mogens Kogtvedgaard, <i>Lärobok i immaterialrätt</i> , 9. upplagan v/ Marianne Levin, Stockholm 2007
<i>Monsen</i>	Monsen, Erik, <i>Berikelseskrav</i> , Oslo 2007
<i>Nirk/Ullmann</i>	Nirk, Rudolf og Eike Ullmann, <i>Patent-, Gebrauchsmuster- und Sortenschutzrecht</i> , 3. Auflage, Heidelberg 2007
<i>Ravnskilde</i>	Ravnskilde, Jens, <i>Passivitet</i> , København 2002
<i>Røed</i>	Røed, Anne Cathrine, <i>Foreldelse av fordringer</i> , 2. utgave, Oslo 2004
<i>Schovsbo/Rosenmeier</i>	Schovsbo, Jens og Morten Rosenmeier, <i>Immaterialret</i> , København 2008
<i>Schønning</i>	Schønning, Peter, <i>Ophavsretsloven med kommentarer</i> , 3. udgave, København 2003
<i>Steinke</i>	Steinke, Tina, <i>Die Verwirkung im Immaterialgüterrecht</i> , Göttingen 2006
<i>Stenvik</i>	Stenvik, Are, <i>Patentrett</i> , 2. utgave, Oslo 2006
<i>Terrell</i>	Terrell, <i>Terrell on the Law of Patents</i> , 16th edition v/ Simon Thorley m.fl., London 2006

6.2 Norsk rettspraksis

6.2.1 Høyesterett

Referanse	Anvendt populærnavn
Rt-1893-418	Sjøbod
Rt-1902-641	
Rt-1911-735	Riddervolddommen
Rt-1912-980	
Rt-1918II-65	Horpestaddommen
Rt-1928-317	
Rt-1928-638	
Rt-1933-511	
Rt-1934-613	
Rt-1934-878	
Rt-1937-436	
Rt-1937-544	
Rt-1960-388	Crossed Fish
Rt-1965-588	Norsk Motor
Rt-1972-956	
Rt-1985-1054	Cederwall
Rt-1988-1199	
Rt-1990-189	
Rt-1992-295	
Rt-1992-352	Custos-dommen
Rt-1992-453	Sigdaldommen
Rt-1993-911	Furunkulosedommen
Rt-1996-407	
Rt-1996-1463	
Rt-1997-1929	
Rt-1998-398	Ohna
Rt-1998-989	

Rt-2004-41   Skiftesaken

6.2.2 Lagmannsrett

LE-1989-542   Diana
LE-1992-372   JA MAT
LB-1996-484   Bellini
LB-1998-2736   Raknerud

6.2.3 Tingrett

TOSLO-2002-2453   Trip Trap
TOSLO-2005-120382   Transocean

6.2.4 Bankklagenemda

BKN-89042

6.3 Utenlandsk rettspraksis

6.3.1 Danmark

U 1961/1027 H
U 1964/447 H
U 1964/628 H   Kissendrup
U 1965/447 H
U 1978/944 SH   Bådsbrog
U 1989/1016 H   Bistrokander
U 1998/576 H   Reoler
U 2003/421 SH   Løven
U 2007/2277 V   Gyllespreder

6.3.2 Tyskland

BGH GRUR 2001/323 Temperaturwächter

6.3.3 Storbritannia

[2006] EWH 1009 (Ch) Barret vs. Universal-Islands Records Ltd. & Others

6.4 Lov- og traktatregister

foreldelsesloven	Lov av 18. mai 1979 nr. 18 om foreldelse av fordringer
foretaksnavneloven	Lov av 21. juni 1985 nr. 79 om enerett til foretaksnavn og andre forretningskjennetegn mv.
hevdsloven	Lov av 9. desember 1966 nr. 1 om hevd
patentloven	Lov av 17. desember 1967 nr. 9 om patenter
selskapsloven	Lov av 21. juni 1985 nr. 83 om ansvarlige selskaper og kommandittselskaper
skadeserstatningsloven	Lov av 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning
tvistemålsloven	Lov av 13. august 1915 nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål
varemerkeloven	Lov av 3. mars 1961 nr. 4 om varemerker

BGB   Bürgerliches Gesetzbuch für das deutsche Reich

dansk patentlov   Patentlov nr. 479 af 20. december 1967

TRIPS-avtalen   Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, undertegnet 15.04.1994

6.5 Forarbeider

Innst.O. I (1967-68)	Innstilling fra justiskomiteén om lov om patenter
Ot.prp. nr. 36 (1965-66)	Odelstingsproposisjon nr. 36 for 1965-66 om lov om patenter
NOU 2001:8	Lov om varekjennetegn med motiver fra Varemerkeutredningen II
NUT 1958:1	Innstilling til lov om varemerker

NUT 1963:6   Betenkning angående nordisk patentlovgivning, avgitt av
samarbeidende danske, finske, norske og svenske komitéer.
Nordisk utredningsserie 1963:6

6.6 Personlige meddelelser

Levin, epost 2008-I   Epost fra *Marianne Levin* til Andreas Bernt, 08.02.2008

Levin, epost 2008-II   Epost fra *Marianne Levin* til Andreas Bernt, 11.02.2008

7 Lister over tabeller og figurer m v

<http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/VALSPE10/>